VJEKOSLAV MAŠTROVIĆ

PRIPREME ZA IZDANJE »ZORE DALMATINSKE« U ZADRU GOD. 1842. I 1843.

I

Nakon ponovnog preuzimanja vlasti na jadranskom dijelu Hrvatske g. 1813. Austrija se u postupku organiziranja i učvršćenja svoje upravne i sudske vlasti sukobila u oštrijem obliku s krupnom činjenicom: da narod u apsolutnoj većini ne zna drugi jezik, nego samo svoj materinski.

I zbog toga su organi vlasti bili prinuđeni da objavljuju svoje propise (naredbe, oglase, proglase, oznanjenja, upute i sl.) na hrvatskom jeziku i kod toga su iskorišćivali uobičajene oblike za njihovo što bolje upoznavanje. Kod središnje upravne vlasti u Zadru bili su posebni službenici na položaju tumača i prevodilaca, koji su pripremali tekstove na našem jeziku. Bilo je tu poteškoća.

Baš zato nije se u početku gledalo krivo na nastojanja, da se u Zadru pokrene književno-zabavni časopis, koji bi uz svoju kulturno-prosvjetnu misiju, najviše pridonio i unapređenju narodnog jezika, pa njegovu upoznavanju među onima građanima, koji su se školovali na stranim školama. Takav se stav zauzimao i u ostalim austrijskim pokrajinama. Nema tada još politički organizirane protalijanaške stranke u Dalmaciji, koja bi pravila smetnje.

Austrijska pak vlast želi samo, da ne bude političkih tendencija u takvu listu. »Zora dalmatinska« postaje g. 1848. i politički časopis, koji nažalost već iduće godine s brojem 26. od 25. lipnja 1849. prestaje izlaziti ne samo zato, što je urednik Ante Kuzmanić napustio list i izdavače, nego i zato, što su nastupile »oštrine nove naredbe više utištenja«[1], a te su donesene, kako je poznato, iz političkih razloga. Iste te godine 1849. vlada Dalmacije pokreće isključivo na hrvatskom jeziku list pod naslovom »Glasnik dalmatinski« (1849–1866), u kojem se ističe: »Evo

[1] Zora dalmatinska, VI/1849, br. 26, str. 101.

nam novoga Lista za nauk i napridak naše hervatske ruke u Dalmacii«[2], napose »da bi se sve to više razveo naš prikrasni jezik hervatski«[3]. Urednik je prvih sedam i posljednje tri godine bio Ante KUZMANIĆ (1849–1855, 1864–1866). Tekst se dijeli u službeni i neslužbeni dio (vijesti) i »književnu stranu«. Posljednja je rubrika, do pojave »Narodnog lista« 1. ožujka 1862. u Zadru, jedino mjesto, gdje se mogu književni i poučno-zabavni prilozi objavljivati u Zadru odnosno u Dalmaciji preko štampe.

Iz tog zaključujemo, da austrijska vlast nije bila u prvoj polovini XIX. st. protiv izlaženja listova na narodnom jeziku u Dalmaciji sve dotle, dok se nisu počeli baviti političkim pisanjem. Čak su joj listovi na narodnom jeziku bili potrebni u provođenju njene upravne politike, pa su ih, kao što je slučaj s »Glasnikom dalmatinskim«, i sami izdavali, ne ustručavajući se omogućiti objavljivanje i književnih priloga, u koju je svrhu službeni »Glasnik dalmatinski« imao i stalnu književnu rubriku. Ovo sve treba da imamo na umu, kad prikazujemo akte u pripremanju izdanja prvog broja »Zore dalmatinske«.

*

Pojava »Zore dalmatinske« nije ostala bez posljedica, i to značajnijih kulturnih i političkih, nego što su austrijski političari i mogli slutiti. List je uspio čvrsto prodrmati dalmatinsku javnost, kako G. Novak pravilno ističe, i okupiti velik broj dalmatinskih intelektualaca, koji su sada jezično pitanje postavljali na prvo mjesto ne samo u književnosti, nego u sudovima, upravi i školama.[4]

Zbog toga nas to više zanima, kako je uspjelo ostvariti izlaženje tog lista, odnosno kakav je postupak prethodio danu 1. siječnja 1844., kad je izišao prvi broj »Zore dalmatinske«.

Povjesničari naše kulturne prošlosti nisu pisali o tim pripremnim radovima, koji su obavljeni u g. 1842. i 1843. Pisci književne prošlosti u Dalmaciji ne propuštaju spomenuti »Zoru dalmatinsku« (1844–1849), kao prvi naš književno-poučni časopis, koji je izlazio izvan Zagreba, i njegovu ulogu u okupljanju dalmatinskih i ostalih naših književnika.

Čim je izišao prvi broj »Zore dalmatinske«, Giuseppe Ferrari-Cupilli donosi u »Gazzetta di Zara« prikaz novog lista i svoj prijevod na talijanski jezik Preradovićeve pjesme »Zora puca, bit će dana«,[5] ali ne navodi pripreme za izdanje časopisa. Prvi je opširnije o listu pisao Petar

[2] Glasnik dalmatinski, I/1849, br. 1, str. 3.
[3] Ibidem, 4.
[4] G. Novak, Prošlost Dalmacije II, 330–331.
[5] G. Ferrari-Cupilli, Nuovo giornale illirico. Gazzetta di Zara, I/1844, br. 2, str. 5–6. O Ferrari-Cupilijevu prijevodu »Zora puca, bit će dana«, koja je objavljena u prvom broju Zore dalm. g. 1844., kao i o drugom prijevodu iste pjesme Ivana Nikolića (izdane u Zadru g. 1866. u brošuri »Poesie di Pietro Preradović«, koju ima NBZ) napisao je dr. Cvjetko Mika članak pod naslovom »Dva talijanska prijevoda pjesme „Zora puca"« u Zadarskoj reviji, II/1953, br. 1, str. 3–6.

Kasandrić, koji također o tome ništa ne piše.[6] Ne spominje niti poziv na pretplatu. Isto je i kod Nikole Šimića u zadarskoj »Iskri«,[7] kao i kod Petra Karlića, koji se bavi odnosom Petra Preradovića prema »Zori dalmatinskoj«.[8] Međutim Vinko Lozovina zna za poziv na pretplatu od 6. studenog 1843., iz kojeg donosi neke citate.[9] Odmah poslije Drugog svjetskog rata Jakša Ravlić podsjeća našu kulturnu javnost na 100-godišnjicu izlaženja »Zore dalmatinske«, o kojoj se nije pisalo g. 1944. zbog ratnih prilika. Citira dijelove iz »Poziva«.[10]

Isto tako u biografijama (nekrolozima) Ante Kuzmanića konstatira se samo, da je pokrenuo »Zoru dalmatinsku«, i ništa više, napose ne o pripremama u 1843. g.[11]

Očito je međutim bilo, da je oko priprema bilo uloženo mnogo truda i da sve nije išlo tako glatko. Zbog toga su naša nastojanja bila upravljena, da se o tome pronađu tragovi u tadašnjoj štampi i među spisima u bivšem arhivu Namjesništva Dalmacije u Zadru, sada Državnom arhivu. Rezultati nisu izostali, pa smo prve podatke i objavili g. 1954., no samo one, koji su bili najpotrebniji uz bibliografijsku obradu »Zore dalmatinske« u »Jadertini croatici«.[12]

Zadatak nam je, da iznesemo, u prvom redu prema arhivskom gradivu u Zadru, pripreme, koje su prethodile izlaženju »Zore dalmatinske« u Zadru.

II

Poslije smrti Ante Luigi Battare, zadarskog knjižara i tiskara, njegovi sinovi Petar i Napoleon, preuzmu upravu nad očevim poduzećem, koje tada nosi naslov »Knjigotiskarna braće Battara«. Oba su brata pomagala razvoj naše knjige i periodike u Dalmaciji, te na tom području imaju značajnih zasluga.

Petar i Napoleon Battara rado su prihvatili razgovore i potom pregovore s agilnim Antom Kuzmanićem o eventualnom izdavanju književno-poučnog časopisa na hrvatskom jeziku u Zadru, koji konačno dovode u drugoj polovini 1842. g. i do prvih konkretnih čina. Njihova je bila namjera, da sa izlaženjem lista započmu 1843., dakle godinu dana ranije, nego je to doista i uspjelo ostvariti.

[6] P. Kasandrić, »Zora Dalmatinska« 1844–1848. Iskra, IV/1894, br. 1, str. 3–6. Isti, Kako je osvanula »Zora Dalmatinska« (Prigodom šezdesete obljetnice). Smotra dalmatinska, XVII/1904, br. 1, str. 2–3.

[7] N. Šimić, Nešto o »Zori Dalmatinskoj«. Iskra, IV/1894, br. 1, str. 8.

[8] P. Karlić, Petar Preradović prema »Zori Dalmatinskoj«, Hrvatska njiva, 1918.

[9] V. Lozovina, Dalmacija u hrvatskoj književnosti, Zagreb, 1936, 234.

[10] J. Ravlić, Zora dalmatinska, Povodom stogodišnjice, Književnik, I/1945, br. 1, str. 39–41.

[11] Na pr. Antun Šimonić u časopisu »Pravo« VII/1879, br. 81, str. 258 u nekrologu Anti Kuzmaniću samo spominje, da »nemamo pred očima onaj poziv«, već se osvrće na Kuzmanićev »Pridgovor« iz prvog broja »Zore«. V. Kisić, Ante Kuzmanić. Nar. List, 1912, jub. br., str. 62. I dr.

[12] Vj. Maštrović, Jadertina croatica, Zagreb 1954. JAZU, II, 8–10.

Dana 10. kolovoza 1842. braća Battara podnose predsjedništvu Namjesništva molbu za dozvolu izdavanja lista, koju obzirom na njenu važnost donosimo doslovno:[13]

Eccelsa Presidenza Governativa

Il mezzo immaginato dagli uomini dotti onde allargare e diffondere in ogni orgine di Cittadini le utili cognizioni senza obbligarli a dismettere quelle cure che sono inerenti alla loro sociale collocazione, e' un mezzo che merita di essere contato fra i più insigni e benefici trovati che mai usassero dalla umana prudenza. Questo mezzo si e' l'introduzione dei giornali letterari, nei quali le lettere, la morale, l'umana industria, l'economia, la pubblica igiene, congiunte insieme con vaghissimo nodo raccolgono, descrivono rafigurano quanto vi e' di più utile e dilettevole nell' immenso regno dello scibile; per modo che qualunque lettore senza libri, senza indagini, senza maestri vede succedersi e passarsi innanzi allo sguardo questo inesausto e prezioso tesoro di notizie di cui tanto abbisogna, nelle quali altrimenti mai si sarebbe imbattuto.

I sottoscritti umilissimi tipografi persuasi di queste verità, all' esempio di molte altre provincie paternamente soggette all'Austriaco scettro, ed animati dai consigli di alcuni dotti di questa nostra, hanno divisato di dare alla luce sulle basi sopra indicate un Giornale Letterario in lingua Dalmata volgare di cui allegano il relativo Programma di associazione.

L' I. R. Professore di Ostetricia Signor Antonio Cusmanich, chiaro appo i dotti Slavi, come ne fanno pure testimonianza i pubblici foglj, da varj anni per quest'aggetto ha raccolto un gran numero di materijali, ed ha acquistato le necessarie cognizioni per fare come se e' offerto d'estensore del proposto foglio letterario.

Questa nobile intrapresa a cui i devotti sottoscritti per i primi, con animo confidente vorrebbero consacrare tutte le loro cure, e la quale a null' altro e' rivolta che al migliore della nostra Provincia, giova sperare sarà ben accolta da tutti i buoni Dalmati, e si potrà anche questa anoverare fra le tante altre utili e benefiche istituzioni mai sempre protette e promosse dalle cure providentissime dell'Eccelso Governo. E siccome vedono gli umili sottoscritti come si fatte lodevoli ed utili istituzioni vengano tutto giorno dalla Sovrana Sapienza di Sua Maestà protette ed incoraggiate, quando mirano segnatamente all'incivilimento di Suoi popoli, nutrono essi la più viva speranza di ottenere il benigno assenso dall' Eccelsa I. R. Presidenza Governativa, onde potere dare mano, per il prossimo venturo anno all' ideata pubblicazione del Giornale.

Zara 10. Agosto 1842.

FRATELLI BATTARA

U početku podneska izlažu važnost i svrhu književnog lista, čije ime uopće ne spominju. Molitelji su uvjereni u njegovu potrebu, pa su po primjeru u drugim pokrajinama, koje su pod austrijskom krunom, i na savjet nekih učenih ljudi iz Dalmacije, odlučili izdavati književne novine na »pučko-dalmatinskom jeziku«. Spominju nadalje profesora primaljstva Antu Kuzmanića, koji da je poznat kod učenih Slavena i da već nekoliko godina skuplja gradivo za ovaj list. Na kraju molbe izrazuju nadu, da će dobiti odobrenje, na osnovu kojeg bi mogli naredne godine početi izdavati list.

Uz molbu priložili su i tekst oglasa s programom lista na hrvatskom jeziku. Uz prijepis molbe bio je spisu, koji je ostao u Namjesništvu,

[13] Drž. arhiv u Zadru (DAZ), Redarstveni spisi 1845, br. 123, str. 1–2. Molba je pisana na talijanskom jeziku, potpisana »Fratelli Battara«. U spisima je sačuvan prijepis molbe, koji je sačinila kancelarija Predsjedništva.

priložen program preveden na talijanski,[14] dok smo hrvatski tekst – izvornik – našli priložen kasnijem spisu iz 1843.,[15] pa ga i objavljujemo.

Namjesnik Dalmacije A. Turszky upućuje 13. kolovoza 1842. molbu braće Battare namjesničkom savjetniku i direktoru redarstva Augustu Martinezu s nalogom, da se uzme u razmatranje ne samo radi samog predmeta, nego i zbog ličnosti rukovodioca lista Ante Kuzmanića.[16] Kroz nešto više od mjesec dana Martinez je izvršio izvide i nakon toga podnosi vlastoručno pisani izvještaj Namjest. predsjedništvu 23. rujna 1842. na 4 stranice,[17] u kojem konstatira, da u Dalmaciji ne izlazi nijedan tjednik na »dalmatinsko-slavenskom jeziku«, ni politički, ni književni, dok na talijanskom izlaze samo zadarske novine (t. j. Gazzetta di Zara). Obrazovani ljudi u Dalmaciji, da su vični talijanskom jeziku, a mnogi od njih da ne razumiju slavenski pokrajinski jezik, pa se zato ne može potvrditi neophodna nužda za izdavanje književnog lista na tom jeziku. Izvjestilac u ovom pothvatu vidi, da braću Battara rukovodi samo materijalna dobit, dok je prof. Kuzmaniću, koji je zagrijan pobornik »slavensko-dalmatinskog dijalekta« i poznati slavista, bez obzira na problematične koristi, pred očima namjera, da kod svojih zemljaka pobudi interes za njihov jezik, da dijalekt oplemeni i sprovede jedinstvo u pravopisu.

Kako se radi na uspostavi nastave u školama na ovom jeziku, to ističe potrebu za većim usavršavanjem u književno-dalmatinskom jeziku. Pozdravlja rad na jedinstvu u pravopisu i gramatičkim pravilima. Zbog svega toga preporučuje izdavanje tog lista, utoliko prije, što je držanje prof. Kuzmanića u političkom, moralnom, vjerskom i inače svakom pogledu besprijekorno. No odmah dodaje prijetnju, da će u slučaju potrebe, cenzura znati prigušiti kod Kuzmanića preveliki entuzijazam za materinski jezik. Pri kraju izlaganja o Kuzmaniću, piscu je poznato, da su između Kuzmanića i »hrvatskog književnika Gaya« napeti odnosi i da treba očekivati trvenja u »pitanju slavenskog jezika i ilirskog dijalekta«.

Što se tiče braće Battara, to da je Predsjedništvu poznato njihovo držanje i osjećaji. Ako mogu iz svog rada izvući dobit, da će to bez mnogo promišljanja učiniti. No jer je odgovornost za izdavanje ovog lista isključivo na Kuzmaniću, to manje povjerenja prema braći Battara ne bi trebalo biti zaprijeka, da se želji molioca ne udovolji.[18]

[14] DAZ, Ibidem, str. 3–5.

[15] DAZ, Miscellanea, XVII, poz. br. 10. Novoj molbi u 1843. priložen je isti program »Oglas«; postupak u 1843. je nastavak onog iz 1842. g.

[16] DAZ, Redar. spisi 1845, br. 123, str. 9.

[17] DAZ, ib., str. 13–16. Izvještaj je pisan njemački, goticom. Izlažemo njegov sadržaj, jer je zanimljivo tadanje mišljenje o ovom predmetu šefa redarstva za Dalmaciju.

[18] Zanimljivo, da je ispod ovog izvještaja kasnije dodana bilješka – N. B. – također njemački, da je redakcija novina pod naslovom »Zora dalmatinska« povjerena 1844. Ivanu Augustu Kaznačiću, što nije točno, nego je dana Anti Kuzmaniću. I. A. Kaznačić bio je urednikom iduće 1845. od br. 1 do br. 52, dakle cijelu tu godinu.

Iz ovog zaključujemo, da tadanjem redarstvu Kuzmanić nije bio nezgodan čovjek ni u kojem pravcu i priznaju potrebu izdavanja lista zbog upoznavanja i promicanja hrvatskog jezika. Međutim braća Battara loše stoje, ali zbog Kuzmanića to ne će biti zaprijeka za list.

No nakon ovog izvještaja nije došla dozvola za izdavanje lista. Namj. predsjedništvo očito se nije htjelo prenagliti, a osim toga u Namjesništvu Dalmacije bilo je dosta službenika, koji su bili neskloni izdavanju lista na narodnom jeziku.

U svibnju 1843. podnose opet braća Battara, ali sada zajedno s Antom Kuzmanićem preko Predsjedništva Namjesništva Dalmacije u Zadru molbu za odobrenje izdavanja novog književnog časopisa na hrvatskom jeziku u Zadru pod naslovom »Zora dalmatinska« (»il nuovo foglio letterario in lingua Illirico Dalmata sotto il titolo di Zora dalmatinska ...«). Ova je molba poslana Dvorskoj kancelariji, redarstvenom uredu i cenzuri u Beč, koja je svojom linijom ispitala navode, napose sadržaj programa. Nakon toga je »visoki c. k. redarstveni i cenzuralni ured« u Beču dozvolom od 14. lipnja 1843. pod brojem 1400 odobrio program »Zore dalmatinske« i dopustio izlaženje lista.

U međuvremenu braća Battara, kad su bili sigurni, da će izlaženje novog lista biti odobreno, prepuštaju zadarski polutjednik »Gazzetta di Zara« tiskari Demarchi, te o tom objavljuju 23. lipnja 1843. oglas u listu.[19] U posljednjem broju od 30. lipnja, koji se još tiska kod braće Battara, obznanjuju vlasnici, kao dosadanji izdavači »Gazzetta di Zara«, poruku svima onima, koji su ih u osam i pol godina izdavanja lista pomagali u radu oko izdavanja spomenutog lista.[20] Izdavači su se trsili,

[19] Gazzetta di Zara, 1843, br. 51 od 27. lipnja, str. 204. Oglas je ovaj:

»Avviso. I benevoli Signori associati alla Gazzetta di Zara sono pregati a volerne rinnovare l'ordinazione pel secondo semestre 1843.

Il formato maggiore, la carta ed i nuovi tipi – senza che però si aumenti il prezzo finora in corso – pongono la Tipografia Demarchi in grado di pubblicare il foglio si, che appaghi il desiderio de' suoi lettori.

Cole notizie politiche dell'estero si registreranno in buon numero gli avvenimenti della provincia, e dei paesi si limitrofi, e per la parte letteraria non si perderanno di vista gl'interessi della Dalmazia in fatto di lettere, e d'arti, d'economia rurale, di antichità patrie ecc.

Le associazioni per Zara si ricevono nella Tipografia Demarchi, per la provincia poi, per l'Impero e per l'Estero presso i rispettivi ufficii postali.

Zara li 23 giugno 1843.«

[20] Idem, br. 52 od 30. lipnja, str. 4 odnosno opet 204. U tekstu dalje slobodno prikazujemo i komentiramo tekst objave, koju zbog važnosti donosimo doslovno iz »Gazzetta di Zara«, cit. mjesto:

»Gli editori della Gazzetta di Zara.

Nel ritirarci da un campo culto da noi per otto anni e mezzo, quale si è questa patria Gazzetta, non lo possiamo senza prendere prima comiato da tutti i buoni e gentili che in detto periodo ci furono mecenati e sorreggitori.

Nè sì coraggiosi verressimo a tale atto, se rivolgendo lo sguardo a questo campo medesimo, non ci sentissimo inspirare la dolce lusinga d'essere noi stati dell'ottenuto benigno favore non al tutto immeritevoli e indegni. A nullo, infatti, possiamo dire aver noi perdonato, sia di spendio, sia di premura, onde rendere queste pagine al più possibile interessanti ed amene, e già tanta e sì svariata è la copia delle notizie

da »Gazzetta di Zara« bude što zanimljivija, a obzirom na mnoštvo vijesti ostat će trajan spomenik narodnog razvoja naročito Dalmacije, prema kojoj se često nepravilno postupalo, jer je slabo bila poznata. Od suradnika izdavači poimence spominju i javno se zahvaljuju Augustinu Brambilli i Marku Kažotiću.[21]

Braća Battara naročito ističu, da time, što prestaju izdavati »Gazzettu«, koju su s uspjehom izdavali od br. 1. od siječnja 1834. do br. 52. od 30. lipnja 1843., ne prestaje odnosno ne umanjuje se njihova obaveza i pažnja prema svemu, što može koristiti Dalmaciji. I nakon tog uvoda, objavljuju svoju namjeru, da izdaju književni list na »dragom i toliko zapuštenom ilirskom jeziku«, za što su dobili i dozvolu izdavanja od mjerodavne vlasti. Program tog lista objavit će uskoro.

Ova je odluka braće Battara vrlo značajna, jer upućuje na suvremenu potrebu i popularnost, da se na hrvatskom jeziku izdaje u Zadru časopis. Obitelj Battara (Ante Luigi B., pa njegovi sinovi Petar i Napoleon) već u početku svog privrednog rada u Zadru, kao knjižari, a

in esse raccolte, ma specialmente poi tant'acchiudono messe di cose onorevoli ed utili a questa sì di sovente mal giudicata perchè mal conosciuta provincia, che le medesime saran, lo speriamo, durevole monumento del nazionale progresso. Il che se avverrà, nostra la compiacenza, ma ne sarà il merito dei cortesi nostri associati e collaboratori, e di que' tutti che noi comunque favorirono e inanimarono, ed a cui perciò noi rendiamo i più vivi ringraziamenti. Siccome poi svolgere non si possono queste pagine, senza ch'esse parlino luminosamente dell'opera utilissima a noi prestata da stipendiati dotti Estensori, quali furono il prof. Agostino Brambilla e Marco de Casotti, così anche alla memoria loro noi qui rendiamo pubblico tributo di riconoscenza e di lode, tributo che rendiamo pure a chi fu loro zelante successore.

Che se con queste linee andiamo a cessare dai nostri impegni col pubblico riguardo a questa Gazzetta, non perciò viene meno l'impegno nostro per tutto che può tornare a giovamento ed a lustro della Dalmazia, a cui sempre saranno rivolte le nostre mire, ed a cui anzi ci si offre novello mezzo di contribuire co'nostri tipi, ora che dalla Sovrana Munificenza ci venne benignamente concessa la pubblicazione di un foglio periodico letterario nella cara e tanto diffusa lingua illirica, del quale foglio daremo quanto prima il relativo programma.

Lungi adunque dal non avere più duopo di quell'assistenza a noi finora cortesemente prestata da tanti benevoli, è adesso appunto che la medesima ci si rende più che mai necessaria. E di ottenerla e da essi e da quanti altri amano daddovero il nazionale decoro, ci lusinga non meno la gentilezza dell'animo loro che il santo fine per cui la invochiamo. Quanto, infatti, non lice sperare da un tale foglio periodico, quanto dalla materna lingua in cui steso, per la maggior diffusione della bella coltura su questo suolo, e per lo sempre nuovo sviluppo di quelle felici disposizioni largite ad esso da una benigna natura e secondate cotanto da un provido Reggimento?

*Pieni quindi dell'idea di giovare alla patria loro, idea in cui sola trova ogni anima benfatta e l'occorrente lena per superare gli ostacoli ed il più dolce compenso de' suoi imprendimenti, vogliano tutti concorrere ad animar nel suo nascere quest'*AURORA DALMATICA (ZORA DALMATINSKA, *titolo del nuovo giornale) e questa, sì, questa vedrassi di nuova luce cospargere il nostro cielo.*

FRATELLI BATTARA«

Broj 52 »G. di Zara« ima istu paginaciju, kao i br. 51, očito tiskarskom pomutnjom.

[21] Bili su urednici »Gazzetta di Zara«. Marko Kažotić (Kazoti) rodio se 1804. u Trogiru. Književnik i novinar. Umro je g. 1842. u Zadru od tuberkuloze.
V. lit.: A. Petravić, Pete studije i portreti, Zagreb 1935, 123–141; I. Esih, 150-obljetnica rođenja Marka Kažotića. Vjesnik, XV/1954, br. 3045, str. 8; i dr.

naročito kasnije, kad prekupljuju g. 1803. tiskarski uređaj od Dominika Fracassa, obilno pridonose izdavačkoj djelatnosti na našem jeziku u Zadru i Dalmaciji. Doista kod ove obitelji postoji stalna tendencija, da pomognu na tom području, što su uostalom brojnim izdanjima knjiga, brošura, plakata i periodika i dokazali. Oni žive i rade u našem narodu, te se osjećaju pripadnicima tog naroda. Ne samo to, nego članovi obitelji Battara žele susretljivo pomoći izvjesne kulturne akcije, pa čak neke prvi i započinju. Naravno, kao privrednici tadanjeg privrednog sistema, još se radije aktiviraju na takvim akcijama, kad uoče, da im vlast nije protivna, pa tako i to, da se razvija štampa, koja je pristupačna narodu, t. j. da se pišu i objavljuju publikacije na jeziku, koji narod razumije, te da kod toga i materijalni uspjeh ne će izostati.

No za izdavanje jednog književnog lista treba većih napora, treba brojnije suradnje, na koju pozivaju izdavači Battara. Oni se obraćaju svima dobronamjernim, čak zahtijevaju tu suradnju od svih onih, kojima je stalo do nacionalne časti. Oni u tu pomoć ne sumnjaju iz više razloga. Osim dobronamjernosti tu je »sveti cilj«, za kojim se teži: ne samo da će list izlaziti na materinskom jeziku, nego će služiti širenju kulture i uspješnom razvoju svih onih zamisli (»dispozicija«), koje su dane u tolikim odredbama upravnih vlasti (»e per lo sempre nuovo sviluppo di quelle felici disposizioni largite ad esso da una benigna natura e secondata cotanto da un provido Reggimento?«).

U ovoj se rečenici očito otkrivaju i želje upravnih vlasti, dalmatinske vlade, da joj ovakav list bude od koristi. S obzirom na činjenicu, što službenici znadu talijanski, jer su većina došli iz talijanskih krajeva i svi svršili škole na talijanskom jeziku, vlast ne provodi takvu politiku od svoje želje, a najmanje iz želje tih službenika, nego jednostavno iz prijeke nužde. Narod treba da upozna upravne propise. Zbog toga se moraju prevoditi na jezik, koji narod zna. A tom jeziku treba omogućiti razvoj i upoznavanje preko štampe u prvom redu.

I na kraju braća su Battara u svom oproštaju od suradnika »Gazzetta di Zara« puni vjere, da će koristiti svojoj domovini i biti u stanju ukloniti sve zapreke, koje se pojave u radu. Suradnjom odmah u početku, u rođenju novog lista pod naslovom »Zora dalmatinska«, – pojavit će se novo svijetlo na našem nebu.

Za novi list već su dobili dozvolu mjerodavnih vlasti. Program su lista ipak djelomično iznijeli u svojoj objavi od 30. lipnja 1843.: list će biti književni, služit će rasprostranjivanju lijepe kulture u Dalmaciji i boljem upoznavanju korisnih akcija upravnih vlasti.

Izbija konačno činjenica, da braća Battara glatko napuštaju izdavanje lista na talijanskom jeziku, kojeg prepuštaju tiskari Demarchi i Rougier, manjem i tehnički slabije opremljenom pogonu, a oni sa ponosom pokreću izdavanje lista na »dragom i toliko rasprostranjenom ilirskom jeziku« (»la pubblicazione di un foglio periodico letterario nella cara e tanto difusa lingua illirica«). Ovakav je rad za njih od nacionalne važnosti.

III

Međutim već tako objavljen program novog časopisa izazvao je razne zamjerke iz različitih krugova, za koje su saznali izdavači, ali i Namjesništvo u Zadru. Protivnici su naše štampe u Dalmaciji pravilno uočili opasnost, koja može nastati pokretanjem takva lista. No bilo je i takvih, koji su očito stavljali dobronamjerne primjedbe radi toga da se što bolje ostvari osnovni zadatak, koji su oni zamišljali: list za puk. U treću su skupinu pripadali oni, koji su stalno strepjeli od političkih tendencija, koje bi se mogle pojaviti u takvoj štampi.

Uočavamo činjenicu, da su izdavači bili točno upućeni u sadržaje zamjerki, te da su precizno odgovorili, pa čak pružili i više od toga, te tako na vrijeme otklonili svaki ozbiljniji povod za zavlačenje izlaženja lista odnosno onemogućili, da bi možda postalo aktuelno pitanje povlačenja već izdane dozvole za list.

Smatramo, da je braću Battara, odnosno presumptivnog urednika Antu Kuzmanića[22] o svemu obavještavao tadanji namjesnički savjetnik i cenzor knjiga dr. Ivan Josip Vitezić,[23] koji je sa simpatijama pratio pripreme i sigurno podstrekavao izdavače, kad god je to trebalo. Javlja se među prvim pretplatnicima lista.

Da bi se otklonile sve zamjerke i dobilo što prije odobrenje programa novog lista, odnosno nadopuna i tumačenje programa, od bečkih mjerodavnih vlasti, izdavači braća Battara i urednik Ante Kuzmanić upućuju 15. kolovoza 1843. g. u tom smislu molbu preko ureda Cenzure u sklopu predsjedništva Namjesništva Dalmacije u Zadru na Visoku dvorsku vlast redarstva i cenzure u Beču. Odobrenje programa ustvari

[22] Ante Kuzmanić iz roda Dikličića rodio se 12. VI. 1807. u Splitu. Svršivši zadarski licej 1824. polazi u Beč, gdje uči medicinu i postaje »magister vidarstva i primaljstva«. G. 1834. dolazi u Zadar, kao profesor primaljske (babičke) škole i od tada pa sve do svoje smrti 10. prosinca 1879. živi i djeluje u Zadru. On je zanimljiva pojava u našem javnom životu. Pripada među preporoditelje Dalmacije. Išao je svojim putem. Medicinu zapušta, ali se zato živo posvećuje javnom kulturnom radu, te se kao takav ističe u novinarstvu. Odlično poznaje naš jezik, ali je u pravopisnim natezanjima pretjerao, napose kod uređivanja »Zore dalm.«. Osim ovog lista kasnije uređuje i »Glasnik dalmatinski«, »Smotritelj dalmatinski«, »Objavitelj dalmatinski« i »Pravdonošu«. Surađuje u svim tadanjim našim listovima, koji su izlazili u Dalmaciji, pa čak neko vrijeme i u protalijanaškom listu »Dalmati«, ali sa člancima na hrvatskom jeziku. U službenim listovima zaslužan je što forsira tekstove na našem jeziku, prevodi ih i uopće svestrano propagira upoznavanje našeg narodnog jezika. Veliki ima interes za pravna pitanja, napose za jezično pitanje sudovanja. Umro je u Zadru, a pokopan u blizini na otočiću Galevcu, kraj samostana trećoredaca sv. Pavla.

[23] Dr. Ivan Josip Vitezić rodio se 27. kolovoza 1806. u Vrbniku na o. Krku, umro je 4. rujna 1877 u Krku. Doktorirao je u Beču, gdje je služio potom kao perovođa u Dvorskoj kancelariji od 1832. do 1841. Od iduće godine nalazi se u Zadru kod Namjesništva Dalmacije, kao savjetnik. Kao takvom povjerena mu je i dužnost cenzora knjiga za Dalmaciju. Na tom je položaju pomagao razvoj naše knjige u Dalmaciji, pa tako i akciju, da časopis »Zora dalmatinska« počne izlaziti. U Zadru je do g. 1854., kad potkraj godine postane krčkim biskupom i odlazi u Krk.

Isp. Velimir Deželić st., Vitezić Ivan Josip, Znameniti i zaslužni Hrvati 925–1925, Zagreb, 1925. 276.

je definitivna dozvola za izlaženje lista. Molba je imala ove priloge 1. »Oglas« na hrvatskom jeziku i 2. ogledni primjerak »Zore dalmatinske«.

Molba s prilozima, kao i neka rješenja, čuvaju se danas u Drž. arhivu u Zadru među spisima, koji pripadaju u zbirku spisa biv. namjesnika Dalmacije Nikole Nardellija.[24]

Zbog važnosti donosimo doslovno tekst molbe od 15. kolovoza 1843.:

INCLITO I. R. UFFICIO DI CENSURA

I devoti sottoscriti dopo diavere graziosamente ottenuto per le provvide cure dell' Eccelsa I. R. Presidenza Govérnativa dal Dicastero Aulico supremo di Polizia e Cenzura, il permesso di pubblicare il nuovo foglio letterario in lingua Illirico Dalmata sotto il titolo di ZORA DALMATINSKA, hanno annunciato in lingua italiana col mezzo della Gazzetta di Zara guesto benefico permesso.

L'opinione universale dopo la pubblicazione di tale avviso li obbliga per il miglior andamento e sostegno della intrapresa a dover reteficare il Programma per il suriferito foglio nel modo seguente:

Primo – Da moltissimi si crede che questo foglio sara scritto in lingua poco intelligibile o puramente letteraria, siccome lo sono una gran parte delle opere fino ad

---

[24] Drž. arhiv u Zadru, Miscellanea, XVII, pozicija br. 10. Primjerak je oglednog broja unikat, pa ćemo ga opisati:

List ima 8 stranica, t. j. onoliko, koliko je bilo predviđeno, da će »Zora dalmatinska« imati. Veličina je stranice 31,2×22,6 cm, a sloga 22,2×17,1 cm, što uglavnom odgovara veličini kasnijeg lista. Tekst je na svakoj stranici donesen u dva stupca, širine po 8 cm, međusobno odijeljena vertikalnom crtom.

Na prvoj je stranici iznad teksta naslov ZORA DALMATINSKA, koji je uokviren crtežem vijenca od lovora i cvijeća, koji nose likovi anđela u letu. Prvi članak nosi naslov »Komad narodne povisti«, koji zauzima cijelu stranicu i prelazi na prvi stupac druge stranice i u polovici završava sa oznakom pisca KUZMANIĆ. Drugi članak »Nisto od domache likarije« nastavlja se odmah iza prvoga i prelazi na prvi stupac treće stranice, gdje također u polovini završava imenom istog pisca. Potom dolazi pjesma pod naslovom »Narodna Pisma«, koja započinje ovako:

Dva se draga iz mala gledala:
Ive jedno, a Jelina drugo;

Ova se pjesma proteže i na četvrtu stranicu, gdje zauzima cijeli prvi stupac. Na cijelom drugom stupcu nalazi se članak »Steta koja dolazi od posiçene i opaljene gore« s oznakom autora Kuzmanich. U desnom donjem kutu ove stranice crnilom je označen broj 2325.

Na petoj je stranici na oba stupca članak »Visko Zmajevich Nadbiskup Zadarski«, a ispod teksta označen pisac Frane Zvitcovich. Šesta stranica sadržava izvadak pod naslovom »O zakonima (Iz knjige Vuka Stefanovicha)«, koji prelazi na dio prvog stupca sedme stranice. Potom ispod teksta u kurzivu pod oznakom zvjezdice (*) i potpisom Kuzmanića na trećini drugog stupca nalazi se članak o hrvatskom i srpskom jeziku, koji dokazuje, da je A. Kuzmanić bio tada spreman donositi priloge u »Zori dalm.« u različitim narječjima. Na polovini drugog stupca sedme stranice naslov je rubrike »Poljsko texanje«, a potom naslov članka »Radje u misecu siçniu«, koji prelazi na osmu stranicu i završava prvim stupcem. Ispod teksta je: »(Prineseno iz narodnoga Taljanskoga Lista). F. Z.«. Drugi stupac sadržava »Nikoliko narodnih poslovica« – 22 na broju i zatim posljednji prilog »Bogoljubna pobuda«. Na koncu je teksta podvučena dvostruka crta, ispod koje je označeno »Ante Kuzmanich urednik. – Bracha Battara slovotistitelji i izdatelji«. U desnom donjem uglu osme stranice nalazi se, kao i na četvrtoj, crnilom napisan broj 2325.

ora pubblicate, per cui sono costretti i devoti sottoscritti di promettere il contrario, vale a dire che lo scopo del nuovo foglio sara quello principalmente di letture popolari.

Secondo – Non piace a molti il nome di ZORA, consideremdolo come titolo pigmeo relativamente al vero merito letterario della nazione; edamche per questo riguardo sono costretti di chiarire meglio la ragione che li ha determinati di addoffare il titolo medesimo.

Terno – Molte gare vi furono, e tuttora vi sono anche in questa Provincia per cio che concerne l'Ortografia, onde e forza che gli umilissimi sottoscritti possano nel programma poggiare su di una base autorevole senza la quale egli e incontrastabile che l'intrapresa andrebbe a risentire dei danni irreparabili.

Quarto – Per ultimo, siccome nel contesto del programma devesi fare cenno anche del titolo della lingua cosi si crede meglio approposito l'appostovi vocabolo di Hervatski jezick, dacche il popolo generalmente in Provincia si serve di questo nome, e visto che le voci Ilirski, Slovinski, Slavjanski, Sono voci inventate dai dotti e non dal popolo. Del rimanento i sottoscritti si addotterano a qualunque di quei titoli o vocaboli che sera permesso di usitare.

In queste bari pertanto svilupato si onorano di rassegnare il Programma a coderso Inclito I. R. ufficio di Censura pregando umilmente che al piu tosto possibile voglia prosegnirlo all' An. Daicastero Aulico di Polizia e Censura, per l'effetto che ne sia concessa benignamente la pubblicazione, visto che importa piu che mai di farne la diramazione intempo utile onde poter ranogliere un convensente numero di associasi.

Zara 15 Agosto 1843.

Prof. ANTONIO CUZMANICH
compilatore

FRATELLI BATTARA
Edittori

*

Iz ovoga se vidi, da se prva grupa primjedbi odnosi na jezik i tim u vezi na osnovnu svrhu lista. Poznato je, da tadanji književni jezik, na kojem se djela objavljuju, nije dovoljno razumljiv. Međutim izdavači ističu, da će biti suprotno, t. j. jezik razumljiv, a list će donositi prvenstveno ono štivo, koje je za puk.

Nekome je ime »Zora« – »pigmejsko«, pa su zato izdavači prisiljeni da bolje objasne, iz kojih su razloga uzeli baš taj naslov. No oni to ne čine u ovoj molbi, nego u kasnijem javnom »Pozivu svim ljubiteljima krasnoga i sladkoga hervatskoga jezika, narodnoga nauka i napridka« od 6. studenog 1843.:

»Zato sladko smo i plemenito ime njemu (listu op. M.) nadili, ime ZORA DALMATINSKA, da bi razvischala i zavirivala u sve ono blago koje se xivo kod nas nalazi, a poznato nije ...«[25]

No ni to nije dovoljno, već u prvom broju »Zore dalmatinske« 1844. nekoliko priloga objašnjava naslov lista: 1. Preradovićeva pjesma »Zora puca, biche dana« (str. 2), 2. Prozni sastavak Špire Margetića »Riçi na slogu k Dalmatinskoj Zori« (str. 3), 3. Naročito članak B. K. »Što je Zora?« (str. 5–6), koji završava ovim rječima: »Dalmatinci moji Bog

[25] »Poziv svim ljubiteljima krasnoga i sladkoga hervatskoga jezika, narodnoga nauka i napridka« od 6. studenog 1843., str. 1. Tekst je tiskan na dvije stranice na jednom listu, u tiskari braće Battara. Potpuni tekst »Poziva« vidi V. Maštrović, Jadertina croatica, II, 8–10.

bi dao, ovo zlamenje mile Zore, razastre zlatne trake svoje sunçene svitlosti i po našoj Otaxbini, i da razagne sve guste tmine, koje davno u teškomu suxanjstvu derxe zavite sve stare çasti naših Didah!«[26]

Obzirom na ortografiju bilo je prigovora, ali pokretači (t. j. A. Kuzmanić) ističu, da se jedne treba držati. Što se tiče pak naziva jezika, u kojem će list izlaziti i koji će se termin za nj upotrebljavati, ističu da je najbolja riječ »Hervatski jezick«, jer se narod u Dalmaciji služi tom riječi, a ostale su termine (ilirski, slovinski i slavjanski) izmislili učeni ljudi.

Priloženi »Oglas«, tekstualno isti kao u molbi od 1842., jest ustvari program lista, pa mole, da se odobri, kako bi ga na vrijeme razaslali. Kako nije objavljen u toj redakciji, a niti poznat u literaturi, vrijedno je, da se doslovno objavi njegov tekst:

OGLAS

Uçeni su ljudi vavjek xelili i nastojali da se pravi nauk sve to veche po narodu razprostire, buduchi da od njega zavisi, i od njega svako dobro dolazi ſto se na ovom svjetu uxivati moxe. Poznato je da se çovjek po nauku znade promechati, po njemu znade poſteno i trizno xiviti, svoju djecu gojiti, svoje starije sluſati, kuchom svojom upravljati, i chutiti sva ona duhovna naslađenja, koja ga sama mogu krenuti put sriche i slave. Ta ſto je xivot za onoga koji neche da haje kako bi se razumom sluxio kojim ga je nebeski Car nareſio? Ta ſto je za njega ono nebrojeno blago çudesah sakrivenih na neizmjernom nebu, u pustoj zemlji, i u morskoj puçini.

Po mlogim dârxavama gotovo je do skora bivalo, da koji su se htili knjizi nauçiti, i tako vjeſti i pametni postati, valjalo im se vârlo potroſiti kupujuchi knjigah svakojakih. Poradi toga slabo se gdigdi moglo koji uçen çovjek nachi, a mlogi koji su se htili drage volje nauçiti, morali su zbog velikoga troſka u tavnoj prostoti lexati. Ali mudri ljudi razmiſljajuchi da je velika ſteta narodu dokle tako ograniçen ostaje, izmislili su jedan naçin po kojemu se najlakſe i su malo troſka more koristno znanje medju narodom razprostraniti. Naſli su dakle, da se to nikako bolje dokuçiti ne moxe, nego po putu narodnoga knjixevnoga lista. Takovi list svakojake i najpotribitije vjeſtine sadârxati ima, po kojima ljudi u kakvomudrago stanju xivili, sebi koristiti mogu. Eto vech po cjeloj zemlji to u obiçaju; eto po slavnoj Austrianskoj Cesarovini svaka Slavjanska Dârxava ima na svome jeziku barem po jedan knjixevni list, samo ſto u naſoj Dalmacji joſte toga nema.

Ali je nastalo vrjeme da ga i mi uxivamo u naſem slavnomu narodnom jeziku; evo ovo çestito i blagotvorno naſe Vladanje dopuſta nam ga. Ko bi mogao sada ovu xivu zgodu propustiti? Vi svi koji ste slavnoga naſega kolina, valja da priznajete, da samo po putu reçenoga lista se moxemo s ostalim prosvjetljenim narodima isporediti, zaſto che mo se tako sloxno razumiti, izdavachemo na svitlo ono ſto u mraku joſ stoji, naſ che mo jezik popravljati, naſe che knjixestvo veselo napridovati. Vrjeme je dakle doſlo da se od dugoga spavanja razaberemo, i da pokaxemo svjetu ſto smo.

Sluſajte kako ovaj list imamo kititi. Na njemu opisana biche: djela glasovitih ljudih naſega naroda; sva ono ſto zlamenitoga imademo u naſoj dârxavi; ona znanja koja mogu narodu na korist izichi, navlastito ona koja se dotiçu obradjivanjah zemaljah, i gojenja xivotinje; najznamenitije narodne pjesme, pripovjesti, narodni obiçaji i to drugo.

Izlaziche ovaj list svake nedilje po jedan put, biche ovoliki i ovaki kao ſto je ovaj oglas, i sve çetiri njegove strane bitiche naſtampane. Cjena mu je za cjelu godinu 4 florintah u srebru ovde u Zadru, a iz Zadra do medje 5 florintah u srebru, i to bez ikakvoga troſka za poſtu.

---

[26] Zora dalmatinska, I/1844, br. 1, str. 6.

Svi pridbrojnici svako po godine imadu prije platiti polovinu cjene naznaçene – Svaki se moxe pridbrojiti kod podpisane brache, a vanka Zadra ondje gdi je Poſta, oli kod Knjixarnicah. Koji bi htili poslati knjigah ili ſto drugo, valjache da je prije kod poſte frankiraju. Joſ se i ovo nadodaje, da je dopuſteno svakomu dati na ſtampu bez troſka kojemu-drago vrjedno pismo, samo da se posluxi ovim pravopisom i çistim dalmatinskim jezikom, da ga mogu ljudi dobro razumiti. A to je od velike potribe da ko kad kad ſalje koji tvor svoje pameti, zaſto nije moguche da jedan sami çovjek uvjek ovaj list pravi.

Razumise da che biti naznaçeno ime çigovoje kakvo pismo. Pomagajte dakle, pomagajte, ako xelite da naſe knjixestvo napriduje.

U Zadru na

Iznad teksta s obje strane riječi »Oglas« nalaze se žigovi biljega, a u desnom uglu crnilom »ad 1085«. Tekst je pisan lijepim čitljivim rukopisom na prve tri stranice, dok je četvrta prazna, odnosno u donjem desnom uglu nalazi se broj 8455.

Kuzmanić već ovdje ističe pravopis, kojim suradnici treba da pišu i time načinje pravopisno pitanje, koje, vezano za »Zoru«, provlači se, eto, već od priprema za izdavanje lista.

Oglas je imao biti tiskan u istom formatu, u kojem će izići i »Zora«.

*

Drugi je prilog molbi od 15. kolovoza 1843. još značajniji. To je ogledni primjerak časopisa »Zore dalmatinske«, koji pobliže prikazujemo, jer nije poznat.

Po sadržaju Kuzmanić je objavio priloge za pouku i iz književnosti. Prvi se odnose na povijest, medicinu, šumarstvo, gospodarstvo i pravo, a iz književnosti svega jedna narodna pjesma i narodne poslovice. Nije bilo nijednog priloga iz umjetne književnosti, kao niti kakva sastava, koji bi upućivao na koji politički problem.

U listu za javnost, Kuzmanić je iz oglednog broja objavio svega jedan prilog, i to članak Frane Cvitkovića »Visko Zmajevich nadbiskup zadarski«, tek u br. 15 od 18. travnja 1844., na str. 116, manjim slovima, što znači, da nije upotrebljen isti slog. Prema tome ogledni broj »Zore dalmatinske« nema samo značenje i vrijednost u pripremnoj proceduri izdanja tog lista, nego sam po sebi ima u prvom redu bibliografsko značenje, kao vrlo rijetki primjerak oglednog tiskanog sveska časopisa, koji kao takav i stim sadržajem nikad nije za javnost izišao. U drugom pak redu važan je za bolje upoznavanje Ante Kuzmanića.

Kako je dosada poznat samo primjerak oglednog broja »Zore dalm.«, koji se čuva u Drž. arhivu u Zadru,[27] vjerojatno jedini sačuvani primjerak, to ćemo njegov tekst donijeti u prilogu.

Prvi je broj »Zore dalmatinske« izišao 1. siječnja 1844. s ovim sadržajem: »Pridgovor« od A. Kuzmanića, zatim pjesme »Zora puca, biche dana« (u oçi mladog ljeta godine 1844.) od P. Preradovića, »Mali vjenac« od Ane Vidović, pa članci »Obrizovanje što biaše u staromu zakonu, i uzrok radi koga jest Blagdanost u novomu« s pjesmom od Mate

[27] DAZ, Miscellanea, XVII, poz. 10.

Kurtovića, »Riçi na slogu k Dalmatinskoj Zori« od Špire Margetića, »Molitve kerstjanske N. Tomasea« od Mate Ivićevića, »Što je Zora?« od B. K., pa niz članaka od A. Kuzmanića: Lakomstvo, Kukuruz, Krava koja mliko gubi. Putovanje okolo svega svita, Xalovanje i pogreb kralja Atile, Derxdenjak, i na kraju Zagonetke.

Prema tome osnovna je podjela ostala ista, kao i u oglednom broju: poučni i književni prilozi. U usporedbi razlika je u tom, što u prvom broju ima priloga iz umjetne književnosti, dok ogledni to nema, već iz narodne književnosti. U narednim brojevima objavljuju se, naravno, i prilozi iz narodne književnosti.

IV

Bečki visoki redarstveni ured i dvorski cenzurni ured bili su zadovoljni oglednim brojem i uglavnom programom lista, te zato namjesnik Turszky priopćava 26. rujna 1843. »c. k. namjesničkom savjetniku i cenzoru knjige« dr. Viteziću, da je program lista odobren uz izvjesni uslov.[28]

Prema uputama i primjedbama dr. Vitezića, sačinjen je od strane Ante Kuzmanića konačni tekst oglasa upućen budućim pretplatnicima i suradnicima, te je tiskan na dvije strane jednog lista. Iznad teksta nalazi se lik vile, koja baca cvijeće, a uz nju je dječak, koji u svakoj ruci nosi zublju, – oboje u letu sa jutarnjim zrakama. Ispod crteža je ovalni naslov ZORA DALMATINSKA, a ispod toga »Poziv svim ljubiteljima krasnoga i sladkoga hervatskoga jezika, narodnoga nauka i napridka«. Ispod teksta označeno je: »U Zadru na 6. Studenoga 1843. Prof. Ante Kuzmanich urednik. Bratja Battara slovotistitelji, izdatelji i knjixari«. Tekst Poziva već smo objavili 1954., pa ne ćemo sad ponavljati.[29]

»Poziv« se slao intelektualcima sa željom, da se pretplate na list i da surađuju svojim prilozima. Uz to je priloženo i tiskano pismo od 6. studenog 1843. na talijanskom jeziku za one, koji su školovani u školama na tom jeziku. U njemu se javlja, kad će list početi izlaziti »in lingua illirico-dalmata« na korist i ponos Dalmacije. Cilj je lista širenje kulture preko materinjeg jezika. Da bi se to moglo ostvariti, potrebno je da list materijalno pomognu. Posebno se pozivaju na suradnju u listu oni, koji to mogu dati. U listu će se objavljivati imena pretplatnika.[30]

[28] DAZ, ibid., str. 10.

[29] Vj. Maštrović, ibid., 8–10. Na tab. II. iste knjige objavljena je slika prve stranice »Poziva«.

[30] Kako je i taj poziv – tekst pisma – nepoznat, to ga doslovno donosimo:

EGREGIO SIGNORE.

Col prossimo venturo Gennaro comincierà ad uscire in luce il Giornale in lingua illirico-dalmata, intitolato: ZORA DALMATINSKA *di cui ci fu superiormente concessa la pubblicazione.*

Di quanta utilità e lustro possa questo riescire per la Dalmazia non è chi non vegga, e noi al certo non mancheremo dal canto nostro e per quanto starà in nostro potere di dare allo stesso il maggiore interessamento. Ma per cogliere il nostro scopo, che quello è solo di agevolar fra di noi col mezzo della materna lingua la propaga-

Nije se stalo samo na pretplaćivanju i pozivu upućenom pojedinim osobama, nego su braća Battara propagirala izlaženje budućeg lista u drugim periodikama,[31] a na svojim publikacijama redovito su na omotnoj stranici donosili oglas o izlaženju.[32]

zione della coltura e dei lumi, fa di mestieri che tutti i buoni e gentili i quali amano di cuore il decoro e la prosperità nazionale, si prestino con afficacia a secondar nel suo nascere un tale patriotico imprendimento, ed esser ne vogliano mecenati e sorregitori.

A quelli poi aver dobbiamo speciale ricorso, i quali con le dovizie dell'ingegno loro e con le svariate cognizioni di cui sono forniti, si trovano al caso di poter offrire materia pel nuovo Giornale, in qualunque genere fosse più loro a grado.

Egli è perciò, egregio Signore, che ci facciam premurosi di presentarle il relativo Programma, pregandola di voler essere del numero de' benevoli associati al Giornale medesimo, e di cooperare amorevolmente, in quanto o Ella stessa, o mediante le sue relazioni il potesse, per la di lui maggior diffusione e favorevole accoglimento.

Se un tanto ci verrà fatto di conseguire, come speriamo, dalla di lei bontà, quale ne sentirem gratitudine, crediamo inutile il dirlo, ben sapendo noi bastare ad una gentil anima la dolce soddisfazione del bene operato a vantaggio dei simili, ad onor della patria.

Ciò non pertanto non mancheranno le pagine del nuovo Giornale di render pubblico tributo alla cortesia di que' tutti che al di lui felice avviamento si degneranno comunque contribuire, e di manifestar loro nel miglior modo con la nostra la nazionale riconoscenza.

Zara 6 Novembre 1843. *Gli ossequissimi editori*
FRATELLI BATTARA v. r.

Fratelli Battara potpisani su crnilom.

Primjerak ovog pisma čuva se kod liječnika dr. Miljenka Strmića iz Splita, što je izvidio i priopćio mi D. Berić iz Splita, na čemu mu zahvaljujem.

[31] Tako u »Gazzetta di Zara«, br. 90 od 10. studenog 1843., na str. 419 objavljen je ovaj oglas:

ZORA DALMATINSKA

Con questo titolo comincierà ad escire in luce dai torchi dei sottoscritti nel p. v. gennaro il Giornale illirico-dalmata, di cui fu loro benignamente accordata la publicazione.

Scopo essendo d'un tale imprendimento di agevolare ognor più col mezzo della materna lingua lo sviluppo di quelle felici disposizioni di cui natura fu ai Dalmati liberale, non dubitano di vederlo efficacemente secondato da tutti che desiderano il nazionale benessere ed hanno in petto scintilla di patrio amore.

Ogni settimana ne uscirà un foglio di pagine 8 in 4.° grande in carta finissima e caratteri fusi appositamente. Il prezzo annuale d'associazione sarà per Zara ed altri luoghi con mezzo privato di fiorini 4, e per fuori fiorini 5 franco di posta in ogni punto della Monarchia Austriaca, e questi pagabili per anno o per trimestre anticipato.

Le associazioni si ricevono alla tipografia e libreria dei sottoscritti, dai loro commissionati, e presso tutti gl'ii.rr. uffizii postali.

Nel resto si riportano al relativo Programma. FRATELLI BATTARA
Tipografi Libraj.

[32] Primjera radi spominjemo kalendar »Il rammentatore zaratino, lunario cattolico e greco a uso della Dalmazia per l'anno bisestile 1844«, koji su braća Battara tiskali u svojoj tiskari u Zadru i izdali koncem 1843. Na 4. str. omota otisnuli su tekstualno isti oglas, kao u prednjoj bilješci.

Svake je godine isti kalendar reklamirala Z. D. na svojoj omotnoj stranici; čak u kalendaru za 1846. citira u oglasu i povoljnu kritiku o Z. D. u br. 43. g. 1845. lista »Eco Ungarico«. Ali u kalendarima za 1848. i 1849. izostao je oglas o Z. D. Došli su politički događaji, koji su utjecali na sadržaj lista, neprilike jezične i uredničke i list s brojem 26 od 25. VI. 1849. prestaje izlaziti. Isp. Vj. Maštrović, o. c., 11–12.

Propaganda, koju su za početak izlaženja »Zore dalmatinske« proveli izdavači braća Battara, predstavlja – za ono vrijeme 1843. – najviše, što su mogli učiniti. Uspjeh nije mogao izostati, to utoliko prije, što je preporodni zamah u banskoj Hrvatskoj već uzimao šire razmjere, pa je tako i tamo bivao veći interes za zbivanja u ostalim hrvatskim pokrajinama, napose u Dalmaciji.[33] Svakako pojava »Zore dalmatinske« predstavlja krupni događaj u preporodnim naporima cijele Hrvatske, a naročito za Dalmaciju. Zbog toga nas ne treba čuditi, da među pretplatnicima lista nalazimo ugledne osobe i javne radnike iz cijele Hrvatske; naravno da je najviše pretplatnika iz Dalmacije.

Izdavači i prvi urednik obećali su u pismu od 6. studenog 1843., da će objaviti imena pretplatnika. To su i učinili, nakon što su protekla prva tri mjeseca izlaženja lista u g. 1844. i otisnuli posebni dodatak listu na 8 stranica, koji sadržava 1) zanimljivu poruku pretplatnicima,

[33] Ovdje treba spomenuti stav zagrebačke »Danice« odnosno suradnika oko dra. Ljudevita Gaja u g. 1843. »Danica« zna već u srpnju 1843., da se u Zadru sprema izlaženje časopisa. Fr. Matija Kovačević, stotnik u miru, piše 6. srpnja 1843. iz Splita Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom pismo, u kojem na početku piše: »Vi ste po svoj priliki već razumĕli, da je g. prof. Kuzmanić u Zadru naumio u društvu s drugimi zadarskimi rodoljubi izdavati *dalmatinske novine*, i sada samo jošte o pravopisu vĕćaju, bi li t. j. dubrovački primili ili dalmatinski. Da oni jedan od ovih pravopisah odaberu, to bi po tom naša narodna literatura neizmĕrnu štetu pretărpila ...«

Zaklinje zatim sve rodoljube, da porade na tom, da dalmatinska braća ne odaberu drugi pravopis. Pisac će na svom putu po Dalmaciji agitirati, da se prihvati zagrebačka ortografija. Kukuljević je ovo pismo objavio u »Danici« br. 29 od 22. srpnja 1843., str. 113–114. Iza toga je u istom broju na str. 114–116 objavljen dulji članak pod naslovom »Sàrčeni odgovor na slĕdeći upit: Davanje na svĕtlo dnevnika u Dalmaciji da bude plodonosno, što bi trebovalo?« i potom »Dodatak uredničtva Danice«, u kojem se ističe, da su prihvatili dalmatinsko narječje za književni jezik, a sad se ne može očekivati, da će Dalmatinci zbog nekoliko slova otvoriti vrata književnoj neslozi.

»Danica« je zauzela stav očekivanja. Međutim brzo su s Kuzmanićevim stavom u pravopisu bili na čistu, t. j. da ne misli prihvatiti njihovu ortografiju. »Danica« zbog toga nije posebno, kao književni oglas, prema tadanjem običaju, najavljivala i reklamirala Z. D. u 1843. Uostalom tada »Danica« izlazi na svega 4 stranice, dok se novi list najavljuje na 8 str., kako je doista i počeo izlaziti. Možda su izdavači »Danice« mislili, da im nije zgodno najavljivati veći, a neki će smatrati i bolji list, nego je »Danica«.

Fr. Matija Kovačević surađivao je u »Zori dalm.«, te već u br. 5. g. 1844. piše o pravopisu, a kasnije se javlja s člancima raznih tema: o književnosti, gospodarstvu i povijesti, pa čak i jednom pjesmom.

Koliko je preporoditeljima bilo stalo do sloge u pravopisu dokazuje i činjenica, da se pitanjem pravopisa u budućem zadarskom listu, za koji već znadu da će se zvati »Zora dalmatinska«, bavi i 12. godišnja skupština Ilirske čitaonice, koja je održana 23. kolovoza 1843. u Zagrebu. Predsjednik čitaonice grof Janko Drašković stavlja prijedlog:

»Ovo isto Vaše starešinstvo Vas nadalje moli, da odlučite pisati izdatelju dalmatinskoga časopisa »Zore dalmatinske«, da ga umolimo, neka bi on radi veće književne sloge i uspĕšniega procvĕtanja literature naš organički pravopis primio, budući da bi inače neugodno za naš književni napredak bilo, da jedan i isti jezik govoreći u načinu pisanja razlučni budemo«. (Str. 108 zapisnika I. Č.) – Ovaj je prijedlog prihvaćen u obliku zaključka (str. 110–111). No A. Kuzmanić nije se odazvao niti ovoj molbi. Tako je ostala bez uspjeha intervencija ne samo Ilirske čitaonice, nego i Matice ilirske, koja je tada djelovala u sklopu Čitaonice.

i 2) spisak pretplatnika. Ova je brošura u veličini lista, a kako je rijetkost, to ćemo barem tekst prvog dijela donijeti:[34]

IZDATELJI

svojima p. t. predbrojiteljima

Buduchi jurve izteklo pervo trimiseçje, od kada je ZORA DALMATINSKA svoju svitlost graniti poçela, vrime je da našu duxnost prema našim blagorodnim zaštitiocem i predbroiteljim' sverxemo, i da, njihova çastna imena proglasujuchi, njihovoj dobroti poklonimo našu serçenu harnost, za obranu i pogodnost s' kojom' su nas hteli obdariti.

I zaisto velika je naša radost, videchi da su naše pomnje od blagostiva skupa tolikih verstnih kipah, i tolikih drugih naučnih, i ljubexljivih ljudih pomilovane, kako jošte i viditi da od dnevnika našega razliçni drugi Slavenski, Talianski, i Nimaçki ugodnu spomenu çine.

Svaki tvor u poçetku ima svoje muçnosti za predobiti i u jedan hip od izversnosti probor ne moxe dokuçiti. Samo nepristajno nastojanje, samo neumoriva pomnja mogu uçiniti, da se k' njemu koliko je moguche pristupi. I svu pomnju i sve nastojanje u muçnomu poslu uloxiti chemo, za mochi sve to više opchenoj zadovoljiti nadi.

Ali, da se i to dokuçi potrebno je da naše mochi i naše dobrohotje podpomoxeno bude od posla i od mochi svih onih naših umnih domorodacah, koji po koimudrago naçin mogu diçnosti naše drage domovine soçinjati.

Nu vi koji znate, nikakvu duxnost imate napridku ovoga posla pristajati, za mochi pokazati da zublja od izobrazenja svudjer s' xivom svitlostju siva, i kako se i kod nas na korist naše predrage domovine pomišlja. A vi najskoli okoristiti se moxete blagorodni mladichi, koji ste tolike blage priprave od naravi primili. U koju drugu stvar moxete ih pristojnije upotrebljavati što u osvitljenju vaše otaçbine i u nauku vašega materinskoga jezika? Koja prigodnija namira moxe vam se desiti što ovi listi? Povoljna blagost nikih vaših naučnih istorodacah budi vam za primir; ljubav svojstvena nek vas gane nastojati o çasti, u isto doba i vaše rodne zemlje i vas istih.

Ne, nechemo prestati poticati vas na ovo hvaljeno dilo, dokle naša neumoriva xelja oli neizmori vaše usterpljenje, oli ne zadovolji našoj molbi.

Listi ove naše ZORE oblienivati se neche podavati vam pristojne hvale serçene, protekuche iz gole ljubavi domorodne, koja vodi naše kojemu drago pero, i od koje naš dnevnik jest govorina potverda neprestajna, poznata za našu utjehu od svih dobrih, a nepoznata samo, oli za bolje rechi, hinjena od nekih, koji oli nemogu dohititi korist, koju moxe priniti našoj otaçbini njegovo nastavljenje, oli ga lukavo tomaçe, misto prostiti muçnomu poslu, koi, ufamo se, da che malo po malo izlaziti na bolje za korist i slavu naše domovine i našega jezika.

Dalmatini svi kolici! ljubno naš napor primite, i poslušni potaknutju našega blagodarnoga vladanja, koje neprestalno pomnji uzdignuti nas pored drugim cvatechim narodim, potecite na podpor ovoga tvora, koi, van dobrohtenja naše poljubliene domovine nema druge primire. Darujte nam Dalmatini ugodnost, da vidimo kazalo naših pridbroiteljah s' imenim vašim povechano, ter tako da se ukripimo kušati što više u ime našega miloga, i toliko razpruxenoga jezika. Nemojte se za stvari od domovine kazivati manje ljubexljivi od inostranacih, koji s' tolikim versnim imenom diçe ovi dnevnik, a i Xupnici navlastito, koji su na boljoj prigodi za mochi razpruxati dobre nauke medju onim, koji imaju vechu potrebu, nek jim ne bude muçno i ovim listim kripost njihova goruchstva pokazati.

Dilujuchi opcheno i tištitelji, i predbroitelji, i pisavci, i štioci, bitche opchena ugodnost viditi da ovi dnevnik sve to bolje k' svomu se cilju priblixa, i sve to više xelji opchenoj zadovoljuje.

---

[34] P. i N. Battara, Izdatelji svojima p. t. predbrojiteljima, Zadar 1844, 1–2. Čuva se u Naučnoj biblioteci u Zadru, priuvezan sa prvim godištem »Zore dalmatinske«. Sign. 8249 R–449.

Poslije ovog uvoda navodi se spisak pretplatnika pod naslovom »Imena Gospode pridbroiteljah na Zoru Dalmatinsku u godini 1844.«[35]

Nabrojeno je ukupno 832 pretplatnika, od kojih najviše ih ima iz ovih mjesta: Zadra 157, Splita 36, Zagreba 21, Karlovca 19, Rijeke 17, Dubrovnika i Šibenika po 16, Sinja 15, Paga 13, Obrovca 12, Beča 11, Trsta i Kotora po 10 pretplatnika; ispod tog broja ima pretplatnika u Makarskoj, Osijeku, Budimpešti, Korčuli, Skradinu, Hvaru, Cresu, Vukovaru, Senju, Rabu, Kninu, Varaždinu, Lošinju, Trogiru, Mlecima, Ljubljani i dr. Od tada istaknutih osoba na prvom mjestu ističu nadvojvodu Franju Karla Habsburga i namjesnika Dalmacije Turszkog i potom abecednim redom dolaze pretplatnici. Među njima čitamo Josipa Jelačića, tada pukovnika u Glini, Miloša Obrenovića, kneza u Beču, Jurja Haulika biskupa u Zagrebu (uzima 4 primjerka), Josipa Rajačića patrijarha u Karlovcima; navodimo dalje neke od pretplatnika: Josip Alačević iz Zadra, Rafael Barišić biskup u Bosni, Benja Posedarski iz Zadra, Benko general iz Osijeka, Juraj Benko potporučnik iz Zadra, Ivan Brčić biskup iz Zadra, Andrija Torkvat Brlić iz Beča, Ignjat Brlić iz Broda, Dragutin Bianchi iz Zadra, Franjo Borelli iz Vrane, Bartul Božanić biskup iz Cresa, Franjo Božić iz Vinkovaca, Franjo Brajković iz Karina, Antun Buljan iz Sinja, Josip Bunjevac iz Karlovca, Stjepan Car odvjetnik iz Krapine, Janko Čegelj sudac iz Zagreba, Ivan Cvitanović iz Tučepa, Atanasije Čurlić iz Zadra, Ivan Danilo iz Splita, Ilija Dede Janković iz Islama, Dimitrije Dimitrović iz Rastevića, Pavo Dominis iz Zadra, Ivan Donadini iz Zadra, Josip Ferrari Cupilli iz Zadra, Franjo Fergić sudb. prisj. iz Brestovca kod Požege, Mihajlo Filipović iz Iloka, Šišman Ghetaldi de Gondola iz Dubrovnika, Franjo Ljubić iz Paga, Stj. Ljubiša opć. tajnik u Budvi, Josip Godeassi nadbiskup iz Zadra, Andrija Grabovac iz Trogira, Ivan Ilić iz Petrove Crkve, Vincent Ivćević iz Zadra, Ivan Ipšić sudac iz Omiša, Stj. Ivićević iz Makarske, Dragojla Jernević iz Karlovca, Toma Jaderlinić biskup u Dubrovniku, Antun Jukić iz Vrlike, Juranić kapetan u Petrovaradinu, Antun Karletzky tiskar u Rijeci, Petar Katunarić sudac u Tijesnu, Ivan Katurić iz Zadra, Matija Kovačević iz Bola, Josip Kuković biskup iz Đakova, Antun Kukuljević Sakcinski iz Zagreba, Ivan Kukuljević Sakc. iz Zagreba i Ladislav Kukuljević Sakc. iz Varaždina, Matija Kurtović iz Zadra, Juraj Livić iz Zadra, Josip Maričić iz Trsta, Ivan Mažuranić odvjetnik u Karlovcu, Josip Mažuranić iz Novog, Antun Mažuranić iz Zagreba, Šimun Meštrović iz Zadra, Benedikt Mihaljević iz Zadra, Martin Millin iz Mletaka, Anđeo Miošić iz Makarske, Vatroslav Muk učitelj iz Požege, Šimun Nasso iz Zadra, Antun Nimira u Rabu, Albert Nugent iz Bosiljeva kod Severina, Emerik Ožegović biskup Senja, Metel Ožegović nadbilježnik i poslanik Hrvatske u Požunu, Friderik Paitoni pretor u Sinju, Pavlović Lučić biskup u Kotoru, Antun Pavlović iz Zadra, Ljudevit Pavišić iz Zadra, Ivan Pelicarić iz Biograda, Božidar Petranović iz Visa, Juraj Plančić učitelj u Mlecima, Antun de Ponte poručnik iz Zadra, Petar Preradović poručnik u Zadru, Niko Puljezi natporučnik fregate u Visu, Juraj Kvaternik iz Gerova kod Rijeke, Nikola Ramadan učitelj u Stonu, Pavao Rešetar iz Zadra, Mihajlo Resti serdar u Zadru, Ilija Rukavina Ljubački natporučnik u Trstu, Ivan Rukavina poručnik u Mlecima, Matija Santić u Zadru, Matija Škarić u Zadru, Andrija Škarica u Splitu, Ivan Škopinić iz M. Lošinja, Ivan Sderić iz Živogošća kod Makarske, Ivan Simonić generalleitnant u Varšavi, Pavao Simonović kapetan u Zadru, Gabriel Smičiklas biskup u Križevcima, Šimun Starčević župnik iz Karlobaga, Andrija Stazić učitelj u Splitu, Jerolim Šutina učitelj iz Zadra, Filip Tanović iz Kotora, Lavoslav Terdić iz Trsta, Petar Tomašević iz Vinkovaca, Anđeo Urlić, Nikola Vakanović bilježnik iz Karlovca, Nikola Valentić učitelj iz Zadra, Antun Veršić iz Posedarja, Marko Vidović okružni tajnik u Zadru, Roberto Visiani prof. na sveučilištu u Padovi, Ivan Vitezić vijećnik kod Vlade Dalmacije u Zadru, Pavao Vlatković u Zadru, Nikola Volarić u Zadru, Petar Volarić iz Vrbnika, Ambroz Vranjicani u Severinu, Antun Vukanović odvjetnik u Zagrebu, Ljudevit Vukotinović iz Moslavine, Josip Žeravica iz Obrovca, Josip Ziliotto iz Zadra, Jeronim Zorović iz Zadra, Ferdinand Žerjavić iz Zagreba i dr.

[35] Ibid., 2–8.

Osim toga pretplatile su se i pravne osobe, društva i ustanove. Tako Ilirska biblioteka u Trstu, Narodna čitaonica u Zagrebu, Osijeku, Karlovcu, Zadru, Samoboru, Društva Kasino u Senju, Kotoru, Šibeniku, Zadru, Kninu, Splitu, Varaždinu i dva u Rijeci, pa skupno su pretplaćeni profesori »Liceuma knexevine Serbske« u Beogradu, »Mladež narodna duhovna« u Zagrebu, »Mladež domoradona u kr. odhraniliŝtu« u Zagrebu, Uprava Liceuma u Zadru, Zmajevićeva i središnjeg sjemeništa u Zadru, Predsjedniŝtvo Namjesniŝtva u Zadru, i dr. Pretplaćene su bile i kavane, na pr. kavana naroda (Matija Depén) u Trstu, trgovačka u Rijeci, pa kavana u Bakru (dvije), u Zadru (dvije), i dr. Mnoge su knjižare list prodavale, a i same bile pretplaćene, kao na pr. knjižara Giustinianea u Mlecima, i t. d.

Iz ovoga očito izilazi, da su i pretplatničke pripreme u 1843. g. na naš prvi književno-poučni list, koji je izlazio izvan Zagreba, odlično obavljene, te da se mora odati priznanje braći Battara, koji su se svojski zauzeli, da je taj dio pripremnih radova za izdanje lista potpuno uspio.

Zbog dobro obavljenih radova prije izlaska »Zore dalmatinske«, što je jedan od važnih uslova, i brige oko toga kasnije, to je jedan od rijetkih naših časopisa, koji u onim preporodnim godinama nije oskudijevao na pretplatnicima, niti je to bio razlog, zbog kojega je list nakon šest godina izlaženja g. 1849. prestao izlaziti.

V

[1. str.]

PRILOG

(Tekst oglednog broja »Zore dalmatinske«)

ZORA DALMATINSKA

Komad narodne povisti.

Okolo polovice trinjastoga vika, prolila se velika junaçka kêrv. Straſni Tatari osvojivſi Rusiju i dobitnici prodrivſi kroz Poljsku, na plemenitu Madjarsku zemlju sa silnom i nebrojenom vojskom udare, te je svu ſirom pritisnu. Stixu pak na vodu Savu, gdi pod oſtrim njihovim maçom gotovo sva madjarska vojska izgine, i sam Koloman kralj. Bela, çetvêrti pod ovim imenom, Kolomanov brat, jedva nikako u Zagreb uteçe; no videchi da mu ni tute stanje nije, skupi biskupe i velikaſe kraljestva svoga, te ſ'njima okrene put Dalmacije i u Split dodje. Al' etoti malo posli Kajdana vojvode sa bisnim svojim tatarima za njim u potiru, a on bojechi se da se u tom gradu odèrxati neche, bêrxe bolje u Trogir otide, grad koji je u ono vrime bio jako utvêrdjen, sve okolo naokolo obzidjan, a od mora tako obkoljen, da mu vojska a navlaſtito nagli tatarski konjanici, nebi mogli lasno nauditi. Kako trogirani doçuju da se k'njima kralj Bela priblixuje, a uzanj xena mu Marija s'dicom i s'dvoranima; izadju mu na susrit sa svojim biskupom, redovniſtvom i plemichima, pa ga s'velikim veseljem u grad doprate. Lipo su ti ga tute gostili i çastili, nareſene najbolje konake njemu i çeljadi dali, i na

svaki naçin nastojali da bi mu ugodno ono pribivanje bilo; sruſili napokon isti kameni most, koji se je spruxio od grada do suve zemlje, da bi se tako mogli joſ bolje od neprijatelja braniti.

Medju tim stixe Kajdan na krasno trogirsko primorje, te stane ga paliti i sichi. Onda kraljica Marija s' dicom zakloni se na blixni otok, a kralj uzme brod te naveze se na more, i dodje na jedan umac, odkle stane gledati kud che neprijatelj udariti. Ovi se umac, iliti briſçich na moru, nalazi malo daleko od Çijova k' zapadu, i od tada do danas Kraljevac se zove, ſto je na njemu sidio Bela.

Kad vidi Kajdan gêrdne zidove i bedene trogirske, i duboke jame okolo njih iskopane, joſ i okoljno more, ne smide juriſ uçiniti, vech namisli kako bi s kakvom pritnjom gradjene poplaſio. Toga radi raztêrgnuvſi i poredivſi silnu svoju vojsku po polju podaleko grada, ſalje poklisara na konju, koji kad dodje na ono misto gdi je kameni most bio, na êrvatski poviçe: »Çestiti Kajdan poglavica nad nedobitnom vojskom, ovo vam kaxe: sluſajte trogirani, nemojte na se tudju krivicu baciti, vech nam neprijatelja u ſake pridajte, ako nechete ludo da ginete.« Na to, po zapovidi kraljevoj, niko s' bedema ne odgovori, a poklisar sramotno povrati se k' ponositom svome gospodaru. Za tim Kajdan digne vojsku i okrene je uz Karban, bêrdo viſe Trogira. Zove se tatarski i sad oni put, ſto je njim tatarska vojska prolazila.

Bela pun harnosti i ljubavi prama svojim trogiranima ſto su ga u onoj teſkoj nevolji uljudno pazili i çuvali, proveo joſ niko vrime medju njima, virnim ji nazvao, potvêrdio sva pisma i dostojanstva njima podiljena od

[2. str.]

svojih starijih, i joſ novih nadodao. To se sve dogodilo godine 1242. kako glasoviti Ivan Lucio, Farlati, i mlogi drugi piſu.

Vridno je ovde joſ rechi i to, da je s' kraljem Belom u Trogiru bio mu bratuçed Guljelm, sin Margarite xene Carigradskoga Cara, i da je onda i umra. Eno mu i sad greb u stolnoj cêrkvi trogirskoj prid velikim otarom, vas od gêrçkoga mramora utesan, a na njemu pismo zarizato, po kojemu znade se da se on od ovoga svita odilio na 21 miseca travna, godine 1242. Margarita xena mu a cher kralja Bele trechega, ispunila je potanko njegovu najposlidnju volju, dilila to jest veliku jaspru siromasima, i poklonila stolnoj cêrkvi cesarsku struku. Kaſnje od nje prikrojen bi jedan cêrkveni plaſt, od kojega sama kukuljica danas ostaje, koju rado iſtu putnici viditi poradi njezine izvêrstne lipote. Navezat je po njoj biserom sveti Jure na konju, çim kopljem zmaja rani.

Za tim malo vrime postajalo, stixe na Klisu smêrt spomenutu Margaritu, i Katu joj sestru. Na vêrhu velikih vratah stolne Splitske cêrkve stoji kamenica u kojoj zajedno su one sahranjene.

Kuzmanich.

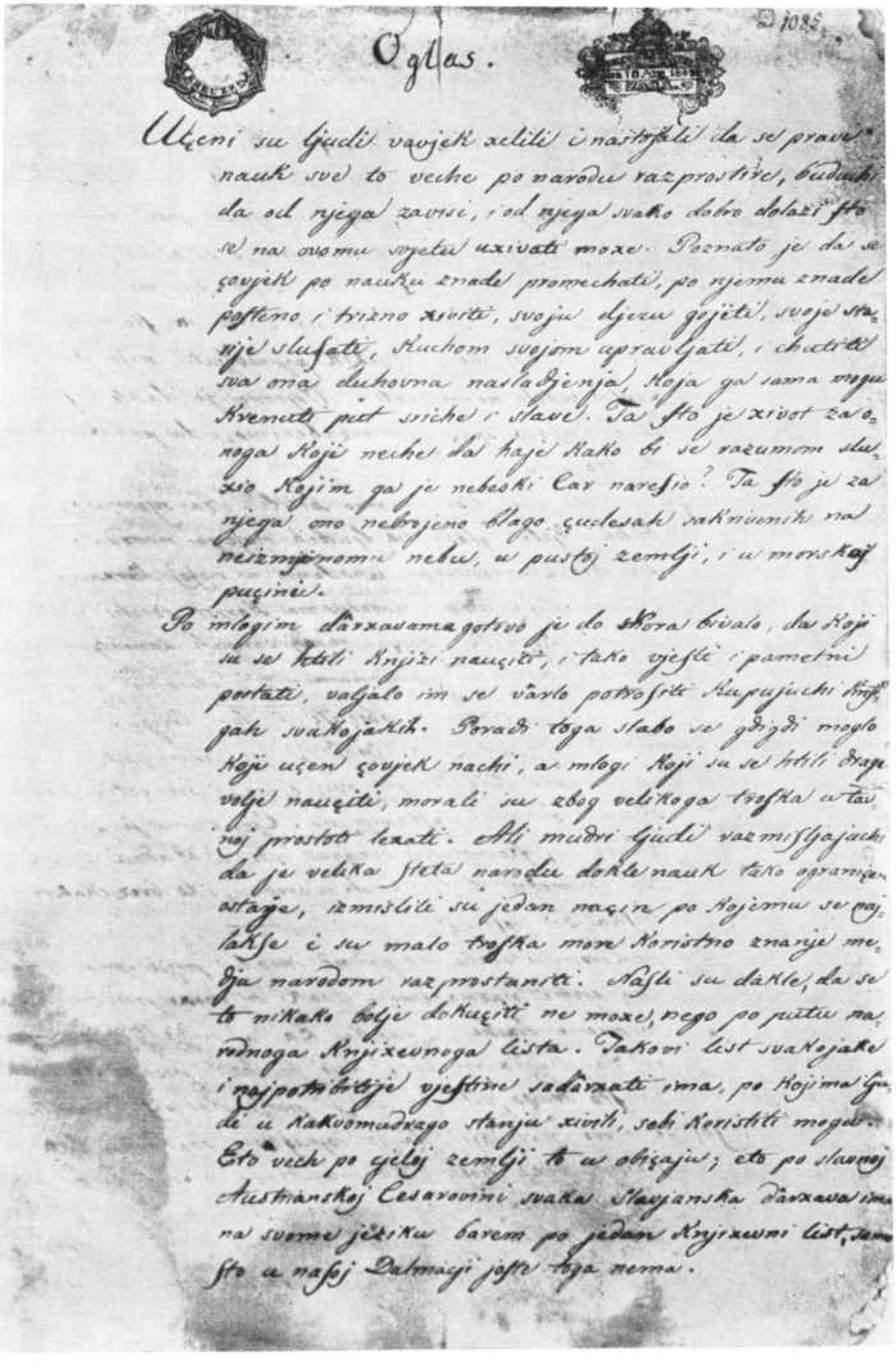

Oglas.

Uçeni su ljudi vavjek xelili i nastojali da se pravi nauk sve to veche po narodu razprostire, buduchi da od njega zavisi, i od njega svako dobro dolazi sto se na ovomu svjetu uxivati moxe. Poznato je da se çovjek po nauku znade promechati, po njemu znade posteno i trizno xiviti, svoju djezu gojiti, svoje starije slusati, kuchom svojom upravljati, i chutiti sva ona duhovna nasladjenja, koja ga sama mogu krenuti put sriche i slave. Ta sto je xivot za onoga koji neche da haje kako bi se razumom sluxio kojim ga je nebeski Car naresio? Ta sto je za njega ono nebrojeno blago çudesah sakrivenih na neizmjernomu nebu, u pustoj zemlji, i u morskoj puçinie.

Po mlogim dârxavama gotovo je do skora bivalo, da koji su se htili knjizi nauçiti, i tako vjesti i pametni postati, valjalo im se vârlo potrositi kupujuchi knjigah svakojakih. Poradi toga slabo se gdigdi moglo koji uçen çovjek nachi, a mlogi koji su se htili drage volje nauçiti, morali su zbog velikoga troska u tavnoj prostoti lezati. Ali mudri ljudi razmisljajuchi da je velika steta narodu dokle nauk tako ograniçen ostaje, izmislili su jedan naçin po kojemu se najlakse i su malo troska more koristno znanje medju narodom razprostaniti. Nasli su dakle, da se to nikako bolje dokuçiti ne moxe, nego po putu narodnoga knjixevnoga lista. Takovi list svakojake i najpotribitije vjestine sadârxati ima, po kojima ljudi u kakvomudrago stanju xivili, sebi koristiti mogu. Eto vech po cjeloj zemlji to u obiçaju; eto po slavnoj Austrianskoj Cesarovini svaka Slavjanska dârxava ima na svome jeziku barem po jedan knjixevni list, samo sto u nasoj Dalmacji joste toga nema.

Sl. 1. Prva stranica oglasa od 15. kolovoza 1843. o pokretanju i programu »Zore dalmatinske«

Komad narodne povisti.

Okolo polovice trinajstoga vika, prolila se velika junaçka kèrv. Straſni Tatari osvojivſi Rusiju i dobitnici prodrivſi kroz Poljsku, na plemenitu Madjarsku zemlju sa silnom i nebrojenom vojskom udare, te je svu ſirom pritisnu. Stixu pak na vodu Savu, gdi pod oſtrim njihovim maçom gotovo sva madjarska vojska izgine, i sam Koloman kralj. Bela, çetvèrti pod ovim imenom, Kolomanov brat, jedva nikako u Zagreb uteçe; no videchi da mu ni tute stanje nije, skupi biskupe i velikaſe kraljevstva svoga, te ſ' njima okrene put Dalmacije i u Split dodje. Al' etoti malo posli Kajdana vojvode sa bisnim svojim tatarima za njim u potiru, a on bojechi se da se u tom gradu odèrxati neche, bèrxe bolje u Trogir otide, grad koji je u ono vrime bio jako utvèrdjen, sve okolo naokolo obzidjan, a od mora tako obkoljen, da mu vojska a navlaſtito nagli tatarski konjanici, nebi mogli lasno nauditi. Kako trogirani doçuju da se k' njima kralj Bela priblixuje, a uzanj xena mu Marija s' dicom i s' dvoranima; izadju mu na susrit sa svojim biskupom, redovniſtvom i plemichima, pa ga s' velikim veseljem u grad doprate. Lipo su ti ga tute gostili i çastili, nareſene najbolje konake njemu i svojoj çeljadi dali, i na svaki naçin nastojali da bi mu ugodno ono pribivanje bilo; sruſili napokon isti kameni most, koji se je sprux̃io od grada do suve zemlje, da bi se tako mogli joſ bolje od neprijatelja braniti.

Medju tim stixe Kajdan na krasno trogirsko primorje, te stane ga paliti i sichi. Onda kraljica Marija s' dicom zakloni se na blixni otok, a kralj uzme brod te naveze se na more, i dodje na jedan umac, odkle stane gledati kud che neprijatelj udariti. Ovi se umac, iliti briſçich na moru, nalazi malo daleko od Çijova k' zapadu, i od tada do danas Kraljevac se zove, ſto je na njemu sidio Bela.

Kad vidi Kajdan gèrdne zidove i bedene trogirske, i duboke jame okolo njih iskopane, joſ i okoljno more, ne smide juriſ uçiniti, vech namisli kako bi s' kakvom pritnjom gradjane poplaſio. Toga radi raztèrgnuvſi i poredivſi silnu svoju vojsku po polju podaleko grada, ſalje poklisara na konju, koji kad dodje na ono misto gdi je kameni most bio, na èrvatski poviçe. « Çestiti Kajdan poglavica nad nedobitnom vojskom, ovo vam kaxe: sluſajte trogirani, nemojte na se tudju krivicu baciti, vech nam neprijatelje u ſake pridajte, ako nechete ludo da ginete. » Na to, po zapovidi kraljevoj, niko s' bedena ne odgovori, a poklisar sramotno povrati se k' ponositom svome gospodaru. Za tim Kajdan digne vojsku i okrene je uz Karban, bèrdo viſe Trogira. Zove se tatarski i sad oni put, ſto je njim tatarska vojska prolazila.

Bela pun harnosti i ljubavi prama svojim trogiranima ſto su ga u onoj teſkoj nevolji uljudno pazili i çuvali, proveo joſ niko vrime medju njima, virnim ji nazvao, potvèrdio sv. pisma i dostojanstva njima podiljena od

Sl. 2. Naslovna stranica ogledno broja »Zore dalmatinske«, koji je tiskan u kolovozu 1843.

varene. Razravna i napuni njivu ako je od potribe. Oblazi çesto pojate, ovçarice, jare, osobito volarice, a volovima çini metati dosta piche i dobre; obdan raztvori na njima vrata i bunje, nek izvanjski zrak obigra unutra, ali obnoch dêrzi dobro zatvoreno radi topline.

Domachica prividja suhave, i ostalo voche, snimi ſto se je poſtetilo, i pri tomu prigleda koſove, uljene, maslene, sirene kamenice, i ostala, da se ſteta ne dogodi. Nu, dobro biva da prividi kokoſarnicu i da pospe dobro pêrxine da se kokoſi mogu lipo pêrpati. Neka metne slame na gnjizda jer u ovome misecu kokoſi poçmu niti, a kokoſarnicu valja da dêrzi çistu i ometenu. Od potribe je dati kokoſam svakoga xita, ali daleko od njih valja dêrxati drop da ga ne zoblju, jer jih çini neplodne. Naſlo se je da jim dobro çini kukuruzovina stuçena, i uzvarena. Jedna kokoſ dobro pitana moxe sniti 160 jajah u godini danah.

Çoban neka dobro tovi svoje ovce sa slamom svakog soçiva, sa sinom, i s' vuçjakom kad nemore da ji vodi na paſu, i neka çuva vele dobro one koje su sjajne, kojima valja da da malo viſe piche.

Vêrtlar kad se nije oledenila zemlja, uzkopava sve one komade zemlje koje misli posijati na primaliche, kopa jaruge, popravlja brazde kud se voda ima toçiti, i çisti vêrtal. Kad je led, oblazi sa svom pomljom vochke, i prividja nisuli se zametnule zaviaçe, koje pokupi i saxexe da mu gusine vêrtal ne zaſtete. Ako je vrime odvech hêrdjavo da nemore zapoçeti nikakvu radju u vêrtlu, a on pravi kod kuche svoja ratila. Kad je lipo vrime sakuplja gnjoj, i miſaga sa zemljom izkopanom iz jarugah. Moxe posijati boba i graha pri strani, kud nemoxe vitar nauditi.

Divojke sade ruxe od razliçitih vêrstah: naçinjaju gredice za litno cviche, imaju pomlju i na cviche primalitno, kakono su, lale, vitrenice, rabrokreki, liljani, i marçane ljubice; zalivaju, ji, i pliju divlju travu, da mogu bolje resti i veseliti se.

(Priuzeto iz narodnoga Taljanskoga Lista).

F. Z.

Nikoliko narodnih poslovicah.

Ako zima ustima ne njide, ona repom oſine.

Vuk nije time izijo.

Ako je i go, ali je soko.

Bez muke nema nauke.

Bez starca nema udarca.

Bile novce valja ostaviti za cêrne dane.

Biser ne valja prid svinje prosipati.

Blago tebi kad si lud!

Bliza je koſulja, nego haljina.

Bogat jide kad hoche, a siromah kad moxe.

Bolje je i bobova slama, nego prazne jasli.

Bolja je ſtednja, nego i dobra radnja.

Bolje vide dva oka, nego jedno.

Bolje zlato i poizderato, nego srebro iznova kovato.

Bolje je vrichu otresti, nego torbu naçeti.

Bolje je gledati iz glavice, nego iz tamnice.

Bolje je danas jaje, nego sutra kokoſ.

Bolje je iſta, nego niſta.

Bolje je pokliznuti nogom, nego jezikom.

Bolje je poſtenje u siromaſtvu, nego bogatstvo bez poſtenja.

Bolje je s' mirom, nego s'çirom.

Bolje je s' mudrim plakati, nego s'ludim pivati.

Bogoljubna pobuda.

Upravljaj, çoviçe, dila tvoja po zakonu Boxjemu, a ne po sudu i po obiçaju svitovnjemu, jerbo lako cheſ se privariti. Ko se Kêrſchanskim naukom diçi, ima misliti i raditi onako kako on zapovida. Vira sama ne pomaxe, ako uzanju pristojna nisu dila. Koga svit fali i uzviſuje poradi velikoga junaſtva ili mudrosti, nikakva mu fala prid Bogom neche biti, neg sramota, ako nije poſteno zasluxio.

Ante Kuzmanich urednik. — Bracha Battara slovotiſtitelji i izdatelji.

Sl. 3. Posljednja stranica ogledног broja »Zore dalmatinske«

Nalaze se pijavice u virovim i u lexechoj vodi, dugo mogu brez ikakve rane poxiviti, a ponajviſe ima jih po sivernoj strani Europe gdi je velika zima. Njihova je trup kao na zasuk, reka bi da je iznutra sva uçinjena od mesnih viticah; za to se mogu pruxiti, zasukivati i privijati kako im drago. Koxa im je niſto opora, ali kad se je tiçe bude gladka i klizljiva, ſto se po njoj nika mast vata. Kad glavu k' sebi povuçu, glava bude oſtrija od repa, a kad hochedu za ſto da prijanu, onda raſiruju i glavu i rep.

Usta u pijavicah su na tri choſice, i u njima do tri oſtra zubca poniſto çvêrsta, s' kojima mogu probiti ne samo ljudsku, nego i konjsku i volujsku koxu, kao ſto se vidi kad blago po blatu gazi. U ustima na dnu ima mali jedan jeziçich po put pule, s' kojim kêrv ispijaju, a za njim imadu çeljusti kud se kêrv u nikolike rupice lije, i gdi neche se usiriti da i za viſe misecih ostane. U njih nema guxnjaka, niti za to na usta vrachaju smrad, vech se po svoj prilici pritvori u gori spomenutu mast, te ga tako kroz koxu na polje probacuju. Ima ſarenih, modrih i cêrnomanjastih pijavicah, ali ove zadnje najbolje su za likariju.

Pijavice che se prilipiti za kojemudrago misto naſega tila, ali bêrxe gdi je koxa tanka. Ako od velike nevolje nije, ne valja jih puſtiti na nozderve, u usta, na prohod, jer bi se lako one kroz te ſupljine uvlaçile, i vêrlo bi uvridile; niti ji valja metnut na moſnje ni na kapke od oçiju, zaſto je tuda koxa najslabija, pa bi se kêrv pod njiom razlila, i sva bi pomodrila. A najlakſe dici bi mogle nauditi kad bi za koju xilu prijanule, jer bi onda kêrv ka iz ruke têrgnula i ſibala.

Ko je zaumio puſtiti na se pijavice bolesti radi, imamu koxa biti çista i obrijata gdi je runjava, zaſto drugaçije muçno che one ujisti; a joſ da nebi htile uvatiti, valjalobi malo koxu protêrti da se po njoj bolje kêrv salije, jali je s' mlikom pokvasiti. Ko ji medju pêrstima dêrxi i tako ji na koxu nastavi, dobro ne çini, zaſto se one onda privijaju da bi iz ruke kliznule, i dugo vrime prodje dok ujidu. Najbolje ji vêrchi u jedan xmul, ili xmulich, pa ga na koxu privêrnuti i ozgor pritisnuti dok se prilipe; ili joſ na jednu ji kêrpu metnuti, pa je onako na koxu çvêrsto prisloniti.

Pijavice kad su se dosta kêrvi napile, budu debele i nadute, pak odpanu; ali koji put tvêrdo se derxe i neche da puſte. U ovom dogadjaju dobro je po njima posuti malo duvana, oli malo soli, i tako one che se lako odlipiti. Iz onih ranicah od njih uçinjenih koji put naglo kêrv idje, i muçno ju je ustaviti. Za to privije se obiçajno komad truda, malo pauçine, çadje, ali ne pomaxe. Dobro je onda uzeti zericu modroga kamena te ga na ranicu metnuti, ali smotati i jako ugrijati jednu kêrpu, pa je çvêrsto

[3. str.]

prisloniti; kêrpa tako vrucha çini da se kêrv usiri i da techi pristane.

Likarima dosta je poznato zaſto su dobre pijavice, ali je ovde vridno da narodu spomenemo ſtogod o njima, da bi moga koju korist od njih vaditi ako nebi se likar desio, kao ſto se viſe puta dogadja u vlaſkoj ruci. Kad od nazebe jako protiskuje koga izpod vitnih rebarah, po pêrsima, po rebrima, po ledjima, obiçaj je koju vruchu likariju privijati; ako to ne pomaxe, dobro je puſtiti desetak pijavicah onde gdi boli. Tako isto pomaxe ako poganica strilja uz nogu niz nogu, kad se vêrlo udrio osobito na prigiblji, kad jako gêrlo zaboli, kad se poganac naçinja. Koristno je dakle poradi toga u svakom selu da ji barem koja kucha dêrxi za potribu. Za to je dosta jedna caklenica i malo çiste vode u njoj; nego valja izliti vodu kad se muti i nove uliti, i kad kad isti sud pripirati, jer drugaçije bi pijavice bêrzo pokrepale.

NARODNA PISMA

Dva se draga iz mala gledala;
Ive jedno, a Jelina drugo;
Kad su dragi za ljubljenje bili,
Onda Ive Jelini govori:
»O Jelino, draga duſo moja!
»Prosichu te, ocheſ za me pochi?«
A Jelina njemu govorila:
»O Ivane, draxi od oçiju!
»Ti me prosi, ja chu za te pochi;
»Ma chu pitat' mile moje majke,
»Oche li me majka dati za te.«
Ide Jela dvoru bijelome,
Paka kaxe miloj majki svojoj;
»O starice, mila moja majko!
»Mene prosi Ive dite mlado,
»Ocheſ li me dati za Ivana?«
Majka njojzi jeste govorila:
»Nut, ne luduj, Jelina divojko!
»Tebe che dat' majka za boljega,
»Za boljega i bogatijega«.
Ide Jela stadu u planinu,
Kax' Ivanu, ſto je i kako je,
Da joj ne da svoja mila majka,
Pak je njemu Jela govorila:
»Nut' Ivane, moj dragi dragane!
»Prosi Mandu moju bratuçedu,
»Od mene je viſa i lipſa,
»I bijelim ruvom bogatija.«
Na to njojzi Ive govorio:
»Muc', ne luduj, draga Jele moja!
»Nek je Manda i lipſa i viſa,
»I bijelim ruvom bogatija;
»Kada nije mome sêrcu mila.«
Pak on ide dvoru bijelome,
Tere prosi Mandu dijevojku,
Prosijo je, i dadoſe mu je,
I kichene svate sakupio.
Idu svati po lipu divojku;
Kad su bili isprid bilih dvorah,
Isprid dvorah Jeline divojke,
Ali Jela na bilom pençeru,
I ugleda svate Ivanove,
Pak je milu majku dozivala:
»Nut' ti boru, moja mila majko!
»Da me budeſ za Ivana dala,
»Sad bi ono moji svati bili.«
Kad projdoſe svati mimo dvora,
Zajauka gizdava divojka:
»Bêrzo k'meni, mila majko moja!
»Vêrlo me ja zabolila glava,
»A od sêrca da duſa izajde;
»Daj ti meni od sanduka kljuçe,
»Da ja sebi traxim likarije.«
Privari se majka divojaçka,
I dade joj kljuçe od sanduka;
Ide ona gori u çardake,
Paka najde dva zlatna gajtana,
Pak se viſa kuli o pençere!

Zove majka Jelinu divojku,
Ali joj se Jela ne odziva.
Kad pogleda kuli uz pençere,
Al' se mlada obisila Jela
Od xalosti za svojim Ivanom.
Têrçi majka u kulu bijelu,

[4. str.]

Ter prisica dva zlatna gajtana;
Pade Jela na cêrnu zemljicu;
Misli majka, da je zanimila;
Al' se Jela s' duſom razdilila.
Kada vidi majka divojaçka,
Naçini joj lisena nosila,
Pak je nosi putu na raskêrſche,
Kud che prochi svati Ivanovi.
Kad su tuda svati izodili,
Medju sobom oni govorili:
»Lipa dana, milom Bogu fala!
»Kad sm' ovuda juçer proodili
»Ovog greba ovdi nije bilo.«
Od svatah se niko ne dosicha,
Vech se siti Ive djuvegija,
Da je njima tijo govorio:
»Ajte naprid, gospodo svatovi,
»Ovo je greb pobratima moga,
»Idem zanj Bogu pomoliti.«
Osta Ive na grebu Jeline,
Idu svati dvoru u naprida.
Al' s' od Ive niko ne dosicha,
Veche Manda njegova divojka,
Pak je ona tijo besidila:
»Nut', divere, zlatni moj pêrstene
»Stid je mene na te i gledati,
»Kamo l' nije s' tobom besiditi:
»Gdi je nama Ivan djuvegija?«
Onda svati natrag se vratili,
I nadjoſe Ivana mladjana;
Misle oni, da je zanimio,
Al' se Ive s' duſom razdilio
Od xalosti za Jelinom svojom.
Tu mu lipi grebak iskopaſe,
Pored Jele Ivu ukopaſe,
Kroz zemljicu ruke sastaviſe,
A u ruke rumenu jabuku,
Nek se znade da su dragi bili.
Maleno je vrime postajalo,
Iz momka je zelen bor nikao,
Iz divojke vinova lozica,
I fata se boru za ogranke,
Ka' divojka momku oko vrata.
Mili Boxe, na daru ti fala!
Bog ubio i stara i mlada,
Ko rastavlja dva mila i draga!

STETA KOJA DOLAZI OD POSIÇENE I OPALJENE GORE

Tvêrda je istina da gora koja reste u strani, tvêrdo zemlju k' sebi dêrxi, i ne da ſ'nje da se otisne. Ali kud je posiçena ili opaljena, golet i vlaçine ostanu, pa nagla obilata kiſa sve raznosi i razadire, te se zemlja i kamenje sruſi i lupi na dno bêrda, jali u doline koje pêrve sriti. Naçinjaju se tako jaruge, ſpilje, brine duboke, dràge, rivine, potoſnjaci, lipo polje bude zasuto, virovi priſuſe, a koji put rika uzpline, pa voda najaſe i batali sve ſto moxe vatati. Takovih ſkodnih primirah svuda uz planine more se viditi, a navlaſtito pak u Dalmacji gdi vech odavna po mlogim krajinama nije ni struka ostalo od najlipſih gorah i dubravah. Eto zaſto su gole planine, Velebit, Biokovo, Mosor, a opet znade se da su se one u proſasto vrime cêrnile od zelenoga dêrvecha svakojaka, kao ſto se propovida, i joſ svidoçe stari panji ſto se gdi gdi po njima nalaze, i ono sve ſto se na dno njih sruſilo i stêrpalo. Tomu je sve uzrok sikira i vatra. Po Velebitu ima prostranih dolinah kud je

debela i çesta gora restla, a sada od nje opaljenici ostaju. Najbolje nam Splichani mogu kazati ſto je njihovo bêrdo Marjan bilo, koje se sada bili od gologa kêrſa, ſto po njemu gotovo nema ni zemljuka, ni têrna, ni goruschine, a oçito je da ga je lipa dubrava jednom kitila, iz koje se svaka japija cipala i izgonila. Da nisu oni maslinu posadili, i joſ sve one medje pogradili po onoj strani koja stoji k' jugu, bila bi kiſa i onu svu zemlju izêrvala, i u more posula. Dugo bi bilo dokazati sve redom ſto se u ovoj dêrxavi iz spomenutoga uzroka dogodilo; nego je za sada nama vioma potribito da oçi otvorimo, te da barem çuvamo ono ſto joſ ostane. Ove riçi veliko promiſljanje zasluxju, a valjalo bi da ji naſi zemljaci nikad ne zaborave. Biche u napridak dosta prilikah da o ovome teſkom poslu dobre i pristojne nauke javimo.

Kuzmanich.

[5. str.]

VISKO ZMAJEVICH

Nadbiskup Zadarski

Kakono je Dalmacija u svako vrime lipim svakojakim vochem rodila, onako je dala vridnih ljudih, koji su na glasu bili, porad velikoga znanja i junaſtva. No buduchi da je triba sime onog vocha razasijati, ako se hoche da sve to veche plodi; na isti naçin i dila mudrih ljudih imadu se na svitlo izniti, za pobudjivati naſe unuke na njihove kriposti i dostojanstva. Za to briga ima biti naſa, oxiviti na ovome Listu, u koliko bude dopuſtala njegova ſirina, imena naſih slavnih ljudih, a onih osobito, koji su se postarali za naſ narod i jezik. Tako sad za poçeti od jednoga vêrlo zasluxnoga, kazachemo niſto za Viska Zmajevicha.

Rodio se on na 23 Prosinca god. 1670 od plemenite i bogate kuche u Perastu blizu Kotora. Buduchi odluçio misnikom biti, otide u Rim k' glasovitoj Skupſtini od rasplodjenja Svete Vire, te tute u kratko vrime zbog njegove vridnosti, postane doktor mudroljubja i bogoslovja. Uz to dao se i na krasnu knjixevnost, a koliko u njoj je viſt bio, javno nam svidoçi njegovo dilo naimenovano, *Pisniçka kruna*, izdano u Rimu god. 1694, i posvecheno na çest plemenitoga gospodara Ante Zena. Bêrzo se za tim razglasila lipa njegova pamet i privelika bogoljubnost, te joſ mladichem odabran bi Opat Svetoga Jurja u Perastu, a kaſnje god. 1701 uzviſen na pristolje nadbiskupsko od Bara, i Apoſtolski Pohoditelj u Arnautskoj, Machedonskoj, Sêrbskoj i Bugarskoj Dêrxavi. Tute su ti se vioma razvijale njegove Apoſtolske kriposti, tako da su ga isti Turci pazili i ſtovali, i çudna mu dopuſtenja dali brez ikakvoga troſka; a ondaſnji Moſkovski Car, poradi njegovih zaslugah, na visoko dostojanstvo uzvisio brata mu Andriju.

Mletaſki Princip, doçuvſi izvêrstnu mudrost naſega Zmajevicha, zabrinuo se kako bi ga posadio na poglavito cêkovno sidaliſte u Dal-

macji; zato Sveti Otac Papa Kleme XI god. 1713, naimenova ga Zadarskim Nadbiskupom. Doſavſi k' Mletaſkim Stareſinam da zafali, toliku mudrost u svomu govoru pokaza, da su se svi zacudili i mislili da nije njima çovik, nego Andjel besidio.

Trideset i dvi godine je on vladao Zadarskom Cêrkvom, a sva ona dobroçinstva ſto je on uz to vrime poçinio, dugo bi bilo dokazati, nego chemo samo ovde spomenuti ono ſto se dotiçe naſega jezika. A sad lako se moxe svaki dosititi, da mi hochemo da kaxemo za onu zgradu, ſto je on naçinio u Zadru, koja se zove *Simeniſte Zmajevichevo*. Tute çinio je on hraniti i uçiti na hêrvatski cêrkovnoj knjigi odabrane mladiche, za braniti svetu viru od Turakah, koji su tada bili vêrlo osilili, i za davati narodu uçanih xupnikah. Osim toga joſ je dosta dobra uçinio narodu i jeziku naſemu, i vavik pazio ljubitelje naſe knjixevnosti, medju kojima navlaſtito svoga Namistnika opchenoga Ivana Tanslingera Zanota. On je nauçio istoga Matu Karamana, koji posli njegove smârti postade Zadarski Nadbiskup; joſ nastojao da na svitlost izidje glasovita Ilirska knjiga, *Uzdasi Mandaline*, pravljena od Opata Giorgi Dubrovçanina.

Ljubljen i ſtovan od Papah, Cesarah, Kraljah, Knjixevnikah, i od ovoga puka od njega mudro vladana, umri na 11 Rujna god. 1745, navêrſivſi 75 godinu xivota.

U knjigam ſto je on pravio, ostaju velike uspomene njegove poboxnosti, i mudrosti, kao ſto su niki njegovi razgovori, pripovidanja, knjige, u kojima se tako sija lipota i çistocha jezika, da je zasluxio da ga nazovu, *zlatno pero*.

Çudo je pofaljeno njegovo dilo pod napisom *Sinodo Albano*, utiskano u Rimu na troſke Skupſtine od razplodjenja Svete Vire.

Benedikt XIV tako ga je cinio, da nikoga za Biskupa u Dalmacji odabra nije bez njegovog svita.

Ukupan je u Zadru u grobnici ſto je on bio sebi za xivota naçinio u Cêrkvi reçenoj od Kaſtela posvechenoj B. D. M. od Prikazanja, koju on o svomu troſku popravi i ureſi.

Frane Zvitcovich.

[6. str.]

O ZAKONIMA

(Iz knjige Vuka Stefanovicha).

(*) Ova reç zakon do sad je kod naroda naſega znaçila dvoje: 1.) priçeſche, n. p. uzeo zakon, otiſao na zakon, povratio zakon (kad se ko pobljuje onaj dan, kad se priçesti) i t. d.; 2.) vera (religija), n. p. po svome zakonu, otiſao u tudj zakon i t. d. Ali u pêrvome i u pravome smislu zakon znaçi uredbu, koja je postavljena (kao pravilo), da se ljudi u kakoj dêrxavi ili opſtini po njoj u napredak vladaju. O ovima je zakonima ovde dalje govor.

Zakone su izmiſljali mudri i poſteni ljudi, a narod ji je po tom primao i po njima se vladao za opſtu srechu. Najstariji su zakonodavci na svetu poznati: Prometije medju Misircima (Jegipchanima), Mojsije medju Çivutima, Solon medju Atinjanima, Likurg medju Lachedemoncima, i Numa Pompilije medju Rimljanima. Pre ovih starih zakonodavacah moxe biti da nije bilo nikakih zakonah medju ljudma, osim zakonah prirode i obiçaja. A danas malo pravih dêrxavah ima na zemlji, u kojima nema zakonah; i çoveka, koji upravo zna, ſta su zakoni i kako se bez njih vlada i sudi, teſko bi ko, bez velike nevolje, nagovorio, da xivi u zemlji, gde nema nikakih zakonah. U takovoj zemlji niti çovek zna, ſta mu valja çiniti, da se ne boji nikoga, niti i ſta svoje moxe imati, za ſto bi mogao rechi, da je on od njega pravi gospodar; jer vladalac, ili sudija moxe ga svagda kad mu god padne na um, na pravdi Boxijoj okriviti, i bez ikaka uzroka uzeti mu sve, ſto ima, i sam xivot.

Nije dosta, zakone samo imati, nego se moraju i dêrxati. Gêrçka se u staro vreme tim falila, da ni u kakoj drugoj zemlji nema toliko pametnih ljudih, koji bi znali zakone naçiniti; a Rim se opet osobito tim ponosio, ſto se ni u kakom mestu postavljeni zakoni nisu tako tvêrdo dêrxali, kao u njegovoj oblasti. I zaista je Rim imao pravije od Gêrçke, jer ni najbolji zakoni niſta ne pomaxu, ako se tvêrdo ne dêrxe.

Smeſna se istorija pripoveda, kako su Rimljani primili zakone od Gêrka. Kad Rimljani zaiſtu od Atinjanah zakone, koje je njima Solon bio naçinio, skupi se veliki savet Atinski, i posle dugoga vechanja, hoche li Rimljanima dati zakone, ili neche, odredi, da se poſalje u Rim jedan Gêrçki filosof, da vidi, jesu li Rimljani dostojni imati one zakone, koje je Solon napisao za Gêrçke narode, i da ponese zakone sa sobom, pa ako vidi, da su Rimljani dostojni imati te zakone, da im ji da; ako li nadje, da Rimljani zbog svoga neznanja nisu dostojni Solonovi zakonah, a on da ji vrati natrag, ne pokazavſi ji onamo nikome.

Kad Rimski senat nekako dozna, ſto su Atinjani namislili, on se vêrlo zabrine, jer u Rimu tada nije bilo ni jednoga filosofa, koji bi se mogao s' takovim premudrim Gêrkom razgovarati. Posle dugoga o tom dogovaranja, ſta che se çiniti i kako che se pomochi, odredi se, da izvedu nekaku budalu, da se razgovara s' Gêrçkim filosofom, pa ako se dogodi, da budala filosofa nadmudri, to che Rimljanima biti joſ vecha çest, ſto je njihov budala nadmudrio Atinskoga filosofa; ako li pak filosof nadvlada, neche se bar Atina imati çim faliti, ſto je Rimskoga budalu nadmudrila. Tako kad Atinski poslanik dodje u Rim, odvedu ga upravo u Kapitolijum, gde je budala, obuçen kao Rimski senator, sedeo na velikoj stolici, a od senata mu je bilo zapovidjeno, da ni jednu reç ni poſto ne sme progovoriti. Dovedavſi tu Atinskoga filosofa, kaxu mu za budalu, da je Rimski senator osobito pametan i uçen çovek, ali da vêrlo malo govori. Po tome ni Atenjanin ne htedne govoriti ni jedne reçi, nego podigne prema njemu jedan pêrst u visinu. Budala pomisli, da mu Atinjanin s' tim preti, da che mu iskopati oko;

pa opomenuvſi se, da ne smije niſta govoriti, podigne i on tri pêrsta, mislechi s' tim pokazati, ako Gêrk misli njemu iskopati jedno oko, da che on njemu iskopati obadva, a trechim pêrstom joſ da che ga udaviti. Filosof, koji je podignuvſi pêrst hteo pokazati, da je samo jedno jedino suſtenstvo, koje upravlja svim, pomisli, da budala podignuvſi tri pêrsta pokazuje u Bogu proſavſe,

[7. str.]

sadaſnje i buduche, kao jednu stvar. Za to pomisli, da je budala zaista vêrlo uçen çovek. Po tom otvori svoju ſaku i pokaxe je budali, mislechi mu s' tim pokazati, da pred Bogom niſta nije skriveno. No budala razumi to sa svim drukçije, i pomisli, da mu on preti, da che mu dati priuſak, pa stisnuvſi svoju ſaku, pokaxe filosofu pesnicu, pokazujuchi mu s' tim, da che on njega za priuſak pesnicom u glavu. Gêrk, koji je o budali vech dobro mnjenje imao, istolkuje sve sa svim drukçije, i pomislivſi, da Rimljanin sa stisnutom ſakom hoche da kaxe, da Bog sav svet derxi u svojoj ruci, rasudi po tome, da Rimljani imaju velike nauke, i dade im Solonove zakone bez i kakoga daljega ispitivanja i zatezanja.

(*) Ovi je çlan izpisan u Sêrbskom jeziku; sad izuzimajuchi nikolike knjixevne riçi, svaki koji ga ſtije lako moxe razabrati, da nikake glavne razlike nema izmedju svojstva i riçih Serbskoga i naſega Hêrvatskoga jezika, samo ſto se gdi gdi sriti samoglasno slovo e pokrachjeno od je, kao ſto mi imamo i pokrachjeno od je; na jedan primir: vera, reç, *aliti naſu,* vira, riç, *misto* vjera, rjeç, *i to dalje. Takovih riçih ima dosta u naſemu jeziku, svaki se dan kod nas u govoru çuju i razumidu. Poradi toga priliçno je da sve priloge k' ovome naſemu narodnom Listu, dragovoljno primamo, ta da su u jednom, ta u drugom nariçju pisane, ako hochemo i jednoj i drugoj strani da zadovoljimo. Najbolje nas o tomu uçe glasoviti stari Gêrçki spisatelji, koji su izvêrstne knjige pravili u çetiri poglavita Gêrçka nariçja, sa svim tim da je jedno od drugoga bilo vêrlo razliçno. Teokrit, Pindar, pisali su u Doriçkom nariçju; u Atinskom, Demoſten, Tucidid, Xenofon; u Joniçkom, Omir, Ipokrat, Erodot; u Eoliçkom, Alceo, Safo. I u istom Taljanskom jeziku, koga mi dosta dobro znademo, ima mlogo riçih koje jednako znaçe, a na razliçni se naçin piſu i izgovaraju: kaxe se n. p.* domanda *i* dimanda, colazione colezione, tepido tiepido, brieve breve, empiastro impiastro, uscire escire, avanti avante, fele fiele, *i t. d. Joſ ima jih puno, u kojima pritvorena su poluglasna slova, i slogovi uzmnoxeni, n. p.* bollente bogliente, avo avolo, avorio avolio, uffizio officio, offizio, tremuoto, terremoto, cecita cecitade cecitate, boccaccia boccazza, boce voce, i t. d.

Iz toga jasno se vidi, da nije niſta protivno jeziku pravome i çistome ako se govori i piſe, prid, did, vrime, mliko, sino, labut, tumaçiti, sutra; *misto* pred, ded, vreme, mleko, seno, labud, tomaçiti, sjutra; *ali na Dubrovaçku,* djed, vrjeme, mljeko *i t. d. Joſ bi se moglo s' tverdim*

razlogom dokazati, da bi bilo (kad bi ko htio zametnunti kavgu) pravilnije izrechi n. p. mliko, sino, *nego* mleko, seno; *zaſto izgovarajuchi* mleko, seno, *izostavljen je sa svim glas i, a kad se kaxe* mliko, sino, *çuje se uz glas i niſto tupoga glasa e, te tako ovaj izgovor vêrlo bolje se slaxe sa starim Slavenskim i Moſkovskim jezikom. Bilabi dakle velika budalaſtina, i izaſlo bi nam na veliko zlo, kad bi smo izdreçili oçi na ovake sitnice, kao ſto tuxno rade niki nadriknjige; vech imamo na priliku ostalih narodah, puſtati da svaki piſe u svome poglavitom nariçju, te na taj naçin da se sija materinskoga jezika razliçna lipota i çistocha.*

Kuzmanich.

POLJSKO TEXANJE

Radje u misecu siçnju

Gospodar zemaljah ima obiçno u ovom misecu veche posalah u kuchi, neg na dvoru. Pokuſa po baçvam vino, da dêrxi koje je zdravo i jako, a da proda koje je tanko, i oſlo. Prividja çesto sir, i voche nedali je poçelo gnjiti, ili bojati se; ubije prase, nadiva kobasice, i kuline.

Vani paka oblazi svoja imanja, i popravlja sve ſto su vitri oborili, i vode raznile: po oranicam proçiſchava brazde, nek voda kad kiſa pada slobodno po njima teçe, zaſto da lexi izagnjilo bi sime; naçinja takodjer plotove i jaruge, da nebi uſla xivotina i ſtetu uçinila.

Texak oſtri koce, i pripravlja taklje za podpirati loze na svoje vrime. Siçe dêrvlje za otesati rala, kola, vile, lopate, grablje derxke za maſkline, motike, sikire, çekiche, i ostala; izkopava dublje suvo; rixe vez, pospe gnjojem stari vinograd i novi sád ako tribuje, i malo ga uzkopa ako vidi da je odvech pustio xile. Kopa jaruge, plete plotove, ili popravlja opletene a pok-

varene. Razravna i napuni njivu ako je potriba. Oblazi çesto pojate, ovçarice, jare, osobito volarice, a volovima çini metati dosta piche i dobre; obdan raztvori na njima vrata i bunje, nek izvanjski zrak obigra unutra, ali obnoch dêrxi dobro zatvoreno topline.

Domachica prividja suhave, i ostalo voche, snimi ſto se je poſtetilo, i pri tomu prigleda koſove, uljene, maslene, sirene kamenice, i ostala, da se ſteta ne dogodi. Nu, dobro biva da prividi kokoſarnicu i da pospe dobro pêrxine da se kokoſi mogu lipo pêrpati. Neka metne slame na gnjizda jer u ovome misecu kokoſi poçmu niti, a kokoſarnicu valja da dêrxi çistu i ometenu. Od potribe je dati kokoſam svakoga xita, ali daleko od njih valja dêrxati drop da ga ne zoblju, jer jih çini neplodne.

Naſlo se je da jim dobro çini kukuruzovina stuçena, i uzvarena. Jedna kokoſ dobro pitana moxe sniti 160 jajah u godini danah.

Çoban neka dobro tovi svoje ovce sa slamom svakog soçiva, sa sinom, i s' vuçjakom kad ne-more da jih vodi na paſu, i neka çuva vele dobro one koje su sjajne, kojima valja da da malo viſe piche.

Vêrtlar kad se nije oledenila zemlja, uzkopava sve one komade zemlje koje misli posijati na primaliche, kopa jaruge, popravlja brazde kud se voda ima toçiti, i çisti vêrtal. Kad je led, oblazi sa svom pomljom vochke, i prividja nisuli se zametnule zaviaçe, koje pokupi i saxexe da mu gusine vêrtal ne zaſtete. Ako je vrime odvech hêrdjavo da nemore zapoçeti nikakvu radju u vêrtlu, a on pravi kod kuche svoja ratila. Kad je lipo vrime sakuplja gnjoj i miſaga sa zemljom izkopanom iz jarugah. Moxe posijati boba i graha pri strani, kud nemoxe vitar nauditi.

Divojke sade ruxe od razliçitih vêrstah: naçinjaju gredice za litno cviche, imaju pomlju i na cviche primalitno, kakono su, lale, vitrenice, rabrokreki, liljani, i marçane ljubice; zalivaju, ji, i pliju divlju travu, da mogu bolje resti i veseliti se.

(Prineseno iz narodnoga Taljanskoga Lista).

F. Z.

NIKOLIKO NARODNIH POSLOVICAH

Ako zima ustima ne ujide, ona repom oſine.
Vuk nije zime izijo.
Ako je i go, ali je soko.
Bez muke nema nauke.
Bez starca nema udarca.
Bile novce valja ostaviti za cêrne dane.
Biser ne valja prid svinje prosipati.
Blago tebi kad si lud!
Blixa je koſulja, nego haljina.
Bogat jide kad hoche, a siromah kad moxe.
Bolje je i bobova slama, nego prazne jasli.
Bolja je ſtednja, nego i dobra radnja.
Bolje vide dva oka, nego jedno.
Bolje zlato i poizderato, nego srebro iznova kovato.
Bolje je vrichu otresti, nego torbu naçeti.
Bolje je gledati iz glavice, nego iz tamnice.
Bolje je danas jaje, nego sutra kokoſ.
Bolje je iſta, nego niſta.
Bolje je pokliznuti nogom, nego jezikom.
Bolje je poſtenje u siromaſtvu, nego bogatstvo bez poſtenja.
Bolje je s' mirom, nego s' çirom.
Bolje je s' mudrim plakati, nego s' ludim pivati.

BOGOLJUBNA POBUDA

Upravljaj, çoviçe, dila tvoja po zakonu Boxjemu, a ne po sudu i po obiçaju svitovnjem, jerbo lako cheſ se privariti. Ko se Kêrſchanskim naukom diçi, ima misliti i raditi onako kako on zapovida. Vira sama ne pomaxe, ako uza ju pristojna nisu dila. Koga svit fali i uzviſuje poradi velikoga junaſtva ili mudrosti, nikakva mu fala prid Bogom neche biti, neg sramota, ako nije poſteno zasluxio.

Ante Kuzmanich urednik. – Bracha Battara slovotiſtitelji i izdatelji.

PREPARATIONS FOR THE PUBLICATION OF »ZORA DALMATINSKA« (»DALMATIAN DAWN«) AT ZADAR

Despite the fact that the official languages were Italian and German, in the first half of the last century the Austrian authorities in Dalmatia had to promulgate regulations in Croatian, because the people knew no other language. But there were difficulties. For this reason the same authorities did not impede efforts that in Zadar a literary-instructive journal be published, which, along with its contributing to general culture, would also make a contribution to the advancement and spread of the national language among those officials who had been educated at foreign schools. In this time there was not yet a politically organized pro-Italian party in Dalmatia that would have created greater obstacles. Permission was granted under the condition that the journal should not deal with politics. However, when the journal had become a political organ in 1848, its publication was stopped in June 1849. That same year the Austrian authorities started a new journal – also exclusively in Croatian – under the title »Glasnik dalmatinski« (»Dalmatian Herald«) (1849–1866), which besides its official and unofficial sections also contained a »literary page«.

This favourable disposition on the part of the Austrian authorities towards publication of a journal in national language under the condition that all political questions should be abstained from should be borne in mind when depicting the 1843 preparations for the publication of »Zora dalmatinska«.

»Zora dalmatinska« (1844–1849) was the first literary journal published outside of Zagreb, and also the first such journal to be published in Dalmatia. Its advent was of significance; the journal exercised a strong cultural and political influence on intellectuals in that province. For this reason it was necessary to investigate the preparations in 1843 for the publication of this journal, the more so as so far nobody has published anything on the subject. The only thing known to a few

writers is the fact that the publishers of the same journal sent an invitation to subscription and collaboration on the 6th Nov. 1843, a feature published by the author of this treatise in »Jadertina croatica«, Vo. II, 1954.

Sources for the study of those preparations were found by the author in the Zadar State Archives as well as in the press of the time.

Action for the publication of the journal was undertaken by Ante Kuzmanić, a Zadar physician, in conjunction with the brothers Petar and Napoleon Battara. The latter two possesesd in Zadar their own bookshop and printing office, and they were very deserving men in respect of book publication in our language in that town.

On the 10th of August, 1842, the aforementioned applied for a permission to publish a literary journal in Croatian under the title »Zora dalmatinska«. The Chief of police submitted to the Regency a report on this action, giving a detailed information on A. Kuzmanić and the Battara brothers. On the former, the information was favourable, and he recommended issuing such permission. Despite this, however, no permission was given, so that in May 1843 the editors reiterated their application.

The Court Chancellary, police and censorial office in Vienna granted such a permission dated 14th June 1843, No. 1400.

Whereupon the Battara brothers discontinued the publication of the semi-weekly »Gazzetta di Zara«, leaving this journal over to Demarchi's printing office. Prior to this they published in No. 52 of the same journal on the 30th June 1843 a very interesting parting from the collaborators and readers of this publication that had been printed with much success for eight and a half years. The Battara brothers stressed that in so doing their obligation to work for the benefit of Dalmatia had not come to an end. They, therefore, had made up their minds to publish a journal in Croatian and to make its programme known very soon, although this declaration was already a half-announcement.

This, however, caused certain misgivings, so the Battara brothers and the journal's editor dr. A. Kuzmanić applied for such a programme's permission on the 15th August 1843, enclosing in their application an »Advertisement« addressed to the readers and collaborators, as well as a trial number of »Zora dalmatinska« – both in Croatian.

The mentioned application answered all the misgivings, even more. The author is of the opinion that the publishers were informed about everything by the then censor of publications for Dalmatia and gubernatorial counsellor, dr. Ivan Josip Vitezić, later to become Bishop of Krka, who was favourably disposed towards the advancement of people's literature in Dalmatia.

Owing to the fact that the text of the application and »Advertisement«, most particularly the trial number of »Zora dalmatinska« as well as the whole procedure in the publication of this journal have not as yet been known in the literature, the author presents all these data in the present

article. The text of the trial number of the journal is reproduced as an addendum to the treatise.

On the basis of this application the Vienna authorities approved the journal's programme, which, however, was not published precisely as exposed in the application, A. Kuzmanić composing according to Vitezović's instructions a final text of the »Advertisement«, which was published on the 6th Nov. under the title »An invitation to all lovers of the wonderful and sweet Croatian language, of the people's knowledge and progress«.

By the end of 1845 the Battara brothers had made a solid propaganda for the new journal, announcing its publication in the press, even on the cover pages of their editions. The result was satisfactory. There were 852 subscribers, a considerable number for the then Dalmatia. They came from various places, mostly from Zadar. There is a list of subscribers – private and official.

Great merit goes to the Battara brothers of Zadar regarding their work in the publication and maintenance of »Zora dalmatinska«. We must likewise recognize that this journal was one of those few that were not lacking in subscribers, nor was this a reason why it was discontinued in 1849. Documents from the archives – presented in this treatise – clarify the hitherto unknown procedure in the efforts expanded in 1845 to publish a journal that was to occupy an important place in the cultural and political life of Dalmatia.